

LEV HANZEL

FILOZOFICKÝ VÝZNAM DIELA J. V. STALINA „EKONOMICKÉ PROBLÉMY SOCIALIZMU V SSSR“.

J. V. Stalin rozvinul marxizmus-leninizmus na najvyšší stupeň. Rozpracoval Marxovo, Engelsovo a Leninovo učenie na nové podmienky historického vývinu, na podmienky prehlbujúcej sa všeobecnej krízy kapitalistického systému, víťazstva socializmu a budovania komunizmu v Sovietskom sväze, výstavby socializmu v ľudovodemokratických krajinách.

J. V. Stalin učí predovšetkým správne si osvojovať marxizmus-leninizmus. Nestačí len poznať jeho najdôležitejšie poučky a vedieť ich používať v konkrétnej situácii, ale je potrebné okrem toho vedieť ich aj obohacovať a rozvíjať vzhľadom na nové podmienky spoločenského vývinu. Práce J. V. Stalina sú klasickým vzorom tvorivého ponímania a rozvíjania marxizmu-leninizmu.

V dielach J. V. Stalina dosahuje najvyšší stupeň rozvoja aj dialektický a historický materializmus.

Marx a Engels, zakladatelia vedeckého komunizmu, uskutočnili revolučný prevrat vo filozofii: vytvorili dialektický a historický materializmus, svetonáhľad marxisticko-leninskej strany. Po prvý raz v dejinách premenili filozofiu na vedu, určili predmet skúmania a úlohy marxistickej filozofie, jej vzťah k vede a k životu. Urobili z filozofie nástroj poznania sveta, nástroj jeho revolučnej premeny. Ich filozofické učenia zodpovedaly stupňu spoločenského a vedeckého vývinu vtedajších čias.

V. I. Lenin, geniálny pokračovateľ Marxovho a Engelsovho diela, rozvinul filozofiu marxizmu na vyšší stupeň. Rozpracoval dialektický materializmus na podmienky nového, imperialistického štádia kapitalizmu,

ktoré je už obdobím proletárskych revolúcií. Zovšeobecnil filozoficky vedecké objavy, ku ktorým došlo predovšetkým v prírodovede od čias Engelsovej smrti. Vyzbrojil tak boľševickú stranu a medzinárodné robotnícke hnutie revolučným filozofickým učením, ktoré zodpovedalo novým podmienkam dejinného vývinu.

Od smrti V. I. Lenina uplynulo už 29 rokov. V tomto čase sa uskutočnili veľké dejinné zmeny. V Sovietskom sväze zvíťazil socializmus a sovietski pracujúci začali s výstavbou komunizmu. Svetodejinné víťazstvá sovietskeho ľudu nad nemeckým a japonským imperializmom overily životaschopnosť a prednosti socialistického usporiadania. Na cestu k socializmu vstúpili mnohé ľudovodemokratické krajiny Európy a Ázie. Národno-oslobodzovacie hnutie koloniálnych a závislých krajín nadobudlo nesmierny rozsah a otriasa svetovým imperializmom v samotných základoch. Komunistické hnutie rastie na celom svete. Ako povedal V. M. Molotov, všetky cesty vedú dnes ku komunizmu.

J. V. Stalin, najdôslednejší žiak a pokračovateľ V. I. Lenina, rozvinul filozofiu marxizmu-leninizmu vo všetkých otázkach, ktoré sa týkajú tohto slávneho obdobia.

*

Prameňom tvorčej sily marxizmu-leninizmu je jeho revolučná dialektika. Marxistická dialektická metóda umožňuje komunistickej strane orientovať sa v najspletitejších situáciách, riešiť najťažšie otázky teórie a praxe, rozvíjať vedu a kultúru, uskutočňovať najsmelšie revolučné predsavzatia.

Marxistická dialektická metóda je veda o najvšeobecnejších zákonoch vývinu prírody, spoločnosti a myslenia. J. V. Stalin napísal, že „marxizmus vyžaduje zlepšovanie a obohacovanie starých formulácií na základe prihliadnutia k novým skutočnostiam, pri zachovaní hľadiska marxizmu, pri zachovaní jeho metódy...“¹ To platí aj o materialistickej dialektike.

O čo obohatil J. V. Stalin marxistickú dialektickú metódu?

Engels sformuloval v diele *Anti-Dühring* tieto hlavné črty dialektiky: 1. boj a jednotu protikladov, 2. prechod kvantity na kvalitu, 3. negáciu negácie. Čo ho viedlo k tomuto poňatiu? Engels napísal prácu *Anti-Dühring* v boji proti nesprávnym Dühringovým náhľadom. Usiloval sa pritom, aby jeho argumenty rozdrvily Dühringove idealistické náhľady.

¹ J. V. Stalin, *Spisy IX*, Praha 1952, 104.

Preto stavia tiež zákon o boji a jednote protikladov na prvé miesto. Dühring nesprávne stotožňoval Marxovu dialektiku s Heglovou metódou a pritom zamietal i správne a pokrokové stránky Heglovho učenia. Engels sa preto postavil na obranu pokrokových náhľadov Heglovej filozofie. To ho však priviedlo k tomu, že použil v niektorých prípadoch heglovský spôsob vyjadrovania. Tak nachádzame u neho napr. výraz „negácia negácie“, ale už v inom smysle ako u Hegla. Stalo sa mu teda to, čo Marxovi, ktorý v doslove k druhému vydaniu *Kapitálu* hovorí, že v čase, keď mnohí Heglovi epigoni očierňovali svojho učiteľa, prihlásil sa sám za jeho žiaka a „koketoval tu a tam v kapitole o teórii hodnoty s jeho spôsobom vyjadrovania.“²

Lenin rozvinul za vyspelejších podmienok Engelsovo poňatie marxistickej dialektiky. V práci *Karol Marx* vytýčil tieto hlavné črty dialektiky: 1. vývin v špirále a nie v priamke, 2. vývin v skokoch, katastrofický, revolučný, 3. zmena kvantity na kvalitu, 4. vývin ako boj protikladov, 5. vzájomná závislosť a najtesnejšia nerozlučiteľná spojitosť všetkých stránok každého javu — „také sú niektoré črty dialektiky, obsahujúceho (než obyčajné) učenia o vývine“³, hovorí Lenin. Ďalším rozvinutím marxistickej dialektiky je Leninov náčrt *K otázke dialektiky*, uverejnený vo *Filozofických sošitoch*, ktorý uvádza známych šestnásť prvkov dialektiky.

J. V. Stalin rozvinul marxistickú dialektickú metódu na vyšší stupeň. Vyvrátil predovšetkým kontrarevolučné náhľady oportunistických zradcov Kautského, Bauera, Hilferdinga, Bucharina, Trockého a iných, ktorí nesprávne tvrdili, že sa rozvíja iba množstvo marxistických poučiek, ale nie samotný marxizmus. V práci *O základoch leninizmu*, ktorú napísal r. 1924, s. Stalin dokázal, že sa v spojitosti so spoločenským a vedeckým vývinom obohacuje a rozvíja samotný marxizmus, samotná marxistická dialektická metóda.

J. V. Stalin sformuloval črty marxistickej dialektickej metódy novým spôsobom. Vysvetľuje ich v logickej súvislosti a historickom vývine. Opiera sa pri tom o Leninovu charakteristiku dialektiky, ktorý napísal že marxistická dialektika je „výsledkom, súhrnom a záverom poznania sveta.“⁴

² Marx-Engels, *Vybrané spisy I*, Praha 1950, 472.

³ V. I. Lenin. *K. Marx — F. Engels — Tri zdroje a tri súčiastky marxizmu*, Bra-tislava 1952, 15.

⁴ V. I. Lenin, *Filozofické sošity*, Moskva 1947, 66.

J. V. Stalin začína vysvetľovanie marxistickej dialektickej metódy poučkou o vzájomnej súvislosti a podmienenosti javov. Robí tak preto, lebo táto črta materialistickej dialektiky nám dáva najvšeobecnejšiu predstavu o zákonitostiach vývinu prírody a spoločnosti. Učí, že v objektívnej skutočnosti niet vecí bez vzťahov, tak isto ako nenájdeme vzťahy bez vecí. Rozmanitosť prírodných a spoločenských javov nie je súhrnom izolovaných javov, ale predstavuje sieť najužších vzťahov, organickú vzájomnú súvislosť a podmienenosť, ktorá je zákonom jestvovania objektívnej reality. Každý skúmaný jav je jednotou všeobecného a zvláštneho. Je spojený s inými javmi rovnakými črtami, vlastnosťami, všeobecnosťou obsahu a má súčasne svoje vlastné, zvláštne, individuálne črty. Javy sú tiež medzi sebou spojené závislosťou príčiny a dôsledku, lebo isté javy zapríčiňujú iné javy ako svoj nevyhnutný dôsledok.

V diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* J. V. Stalin opätovne tvorivo aplikuje a rozvíja túto črtu marxistickej dialektickej metódy pri riešení konkrétnych teoretických a praktických otázok výstavby komunizmu.

Keď J. V. Stalin vyvracia nesprávne náhľady niektorých ekonomov, ktorí hlásali, že nevyhnutnosť plánovitého (proporcionálneho) rozvoja národného hospodárstva Sovietskeho sväzu umožňuje sovietskej moci odstrániť jestvujúce a vytvoriť nové ekonomické zákony — poukazuje súčasne na podmienky, ktoré robia nevyhnutným plánovanie hospodárstva v socialistickej spoločnosti. Kapitalistické hospodárstvo je založené na súkromnom vlastníctve výrobných prostriedkov. To spôsobuje, že za kapitalizmu platí zákon konkurencie a anarchie výroby. V socialistickej spoločnosti sú však výrobné prostriedky zospoločenšené, preto prestáva pôsobiť zákon konkurencie a anarchie výroby. „Zákon plánovitého rozvoja národného hospodárstva vznikol ako protiváha zákona konkurencie a anarchie výroby za kapitalizmu“⁵ — hovorí J. V. Stalin.

Zákon konkurencie a anarchie výroby súvisí teda nerozlučne so súkromným vlastníctvom výrobných prostriedkov. Zákon plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva súvisí zasa naopak so socialistickým vlastníctvom výrobných prostriedkov.

J. V. Stalin rozvíja dialektickú poučku o vzájomnej súvislosti a podmienenosti javov tiež pri rozbore otázky tovarovej výroby za socializmu.

⁵ J. V. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 9.

Tovar je vec, ktorá ukája nejakú ľudskú potrebu a vyrába sa na predaj. V Sovietskom sväze majú podnes tovarovú výrobu a s ňou súvisiacu výmenu prostredníctvom kúpy a predaja. Niektorí ekonomi žiadali, aby bola odstránená tovarová výroba, ktorá je vraj neslučiteľná so socialistickým spoločenským usporiadaním. S. Stalin odmietol túto požiadavku a dokázal jej nevedeckosť a škodlivosť.

V Sovietskom sväze zvíťazil socializmus, keď robotnícka trieda získala za spojenca malé a stredné roľníctvo, a previedla masy pracujúceho roľníctva od rozdrobenej malovýroby ku kolektívnej, kolchoznej veľkovýrobe. Výsledkom tejto jedinej možnej cesty k socializmu je jestvovanie dvoch základných foriem socialistickej výroby: štátnej, teda všeludovej a kolchoznej, ktorú nemožno nazvať všeludovou. Štátna forma socialistickej výroby je všeludová, lebo jej výrobné prostriedky a vyrobená produkcia sú vlastníctvom všetkého ľudu. V kolchozoch však — napriek tomu, že výrobné prostriedky (pôda, stroje) patria štátu — je vyrobená produkcia vlastníctvom jednotlivých kolchozov. Kolchozy svoje výrobky predávajú. Na iné ekonomické styky s mestom, priemyslom ako na tovarové, na iný spôsob výmeny ako na kúpu a predaj by roľníci dnes neprišli. „Preto tovarová výroba a obeh tovarov sú u nás teraz práve také potrebné, ako boly, povedzme, asi pred 30 rokmi, keď Lenin vyhlásil, že treba všestranne rozvinúť obeh tovarov.“⁶

Čo by znamenalo, ak by dnes v Sovietskom sväze odstránili tovarovú výrobu? Znamenalo by to vnútiť roľníctvu také formy výmeny výrobkov, s ktorými by nesúhlasilo. Viedlo by to k oslabeniu, ak nie k rozbitiu jednoty a priateľstva medzi robotníckou triedou a kolchozným roľníctvom. Kam by viedlo, ak by si nesprávnu poučku o nutnosti odstrániť za socializmu tovarovú výrobu osvojily komunistické strany krajín, ktoré budujú socializmus alebo v ktorých ešte vládne buržoázia? Viedlo by to k rozbitiu spojenectva robotníckej triedy s roľníctvom, k porážke revolúcie.

Kedy bude možné odstrániť v Sovietskom sväze tovarovú výrobu? J. V. Stalin učí, že to bude možné urobiť až vtedy, keď budú pre to vytvorené podmienky. „Ak sa, pravda, miesto dvoch základných výrobných sektorov, štátneho a kolchozného, objaví jeden všezahrňujúci výrobný sektor s právom disponovať so všetkými spotrebnými výrobkami krajiny,

⁶ Tamže, 16.

tu obeh tovarov so svojím „peňažným hospodárstvom“ zmizne ako nepotrebný prvok národného hospodárstva“.⁷

J. V. Stalin nás učí dialekticky chápať tiež samotný pojem „tovarová výroba“. Tovarová výroba, ktorá jestvovala už v staroveku a vo feudalizme, líšila sa od kapitalistickej výroby. Jej vývin nevedol k vzniku kapitalizmu. Preto, dokazuje s. Stalin, nemusí viesť a nepovedie ani tovarová výroba za socializmu ku kapitalizmu — ako sa obávajú niektorí súdruhovia. Aké súvislosti podmieňujú vznik kapitalistickej výroby? Tovarová výroba vedie ku kapitalizmu len za týchto podmienok: 1. ak jestvuje súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, 2. ak sa pracovná sila stala tovarom, ktorý môžu kapitalisti kúpiť a vykorisťovať. Ak chýbajú tieto podmienky a súvislosti, nedochádza ku vzniku kapitalizmu. Nemožno teda stotožňovať kapitalistickú výrobu so socialistickou tovarovou výrobou. „Tovarovú výrobu nemožno pokladať za niečo sebestačného, nezávislého od ekonomických podmienok, ktoré ju obklopujú“.⁸

Socialistickú tovarovú výrobu musíme skúmať konkrétne. Treba si všimnúť podmienok, za ktorých sa uskutočňuje: Jestvuje spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov, bol likvidovaný systém námezdného otroctva a vykorisťovania vôbec, sféra pôsobnosti tovarovej výroby je obmedzená na predmety osobnej spotreby. Tovarová výroba za socializmu je preto tovarovou výrobou nového druhu, ktorá nielen že nepovedie k obnove kapitalizmu, ale naopak, upevňuje socializmus a v dnešnej etape vývinu umožňuje najúspešnejšiu výstavbu komunizmu.

J. V. Stalin vždy zdôrazňoval, že veci a javy prírody a spoločnosti treba skúmať konkrétne. Otázku závislosti javov a udalostí od podmienok, miesta a času skúmal s. Stalin už vo svojich raných prácach. Tak v článku *K agrárnej otázke*, ktorý napísal r. 1906, čítame: „Každú otázku treba klásť dialekticky, t. j. nikdy nesmieme zabúdať, že sa všetko mení, že všetko má svoj čas a miesto a teda aj otázky musíme klásť podľa konkrétnych podmienok.“⁹ Tento záver vyplýva logicky z prvej črty marxisticko-leninskej dialektickej metódy. Ak v reálnej skutočnosti predmety a javy vzájomne na seba pôsobia a medzi sebou súvisia, potom, prirodzene, určité javy sú vždy podmienkami, od ktorých závisí jestvovanie iných javov.

⁷ Tamže, 17.

⁸ Tamže, 15.

⁹ J. V. Stalin, *Spisy I*, Bratislava 1949, 235.

V diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* rozvíja J. V. Stalin poučku o konkrétno-historickom skúmaní javov a vecí skutočnosti.

Pred poslednou svetovou vojnou vyslovil s. Stalin tézu o pomernej stabilite trhu v období všeobecnej krízy kapitalizmu. Tak isto uznával v tomto čase platnosť Leninovej poučky, že napriek zahŕňaniu kapitalizmu v imperialistickom vývinovom období, kapitalizmus predsa len rastie omnoho rýchlejšie ako prv. V svojej najnovšej práci skúma s. Stalin znova tieto poučky, a to v súvislosti so zmenami, ku ktorým došlo v dôsledku druhej svetovej vojny. Najdôležitejším ekonomickým výsledkom druhej svetovej vojny je rozpad jednotného všeobšahujúceho svetového trhu a vznik dvoch svetových trhov, stojacich proti sebe. Táto nová skutočnosť viedla k ďalšiemu prehĺbeniu všeobecnej krízy svetového kapitalizmu. Platia spomínané poučky aj za týchto nových podmienok? J. V. Stalin odpovedá: „Myslím, že to nemožno tvrdiť. V dôsledku nových podmienok, ktoré vznikly v súvislosti s druhou svetovou vojnou, treba pokladať obidve tieto tézy za prekonané.“¹⁰

J. V. Stalin sa zaoberá vo svojej najnovšej práci aj otázkou použitia strojov v SSSR. Poukazuje na to, že v Sovietskom sväze sa používajú stroje tak ochotne ako v žiadnej inej krajine. Prečo je to tak? Preto, lebo v SSSR niet vykorisťovateľov, ktorí by využívali stroje na sdiereanie pracujúcich más. Stroje šetria prácu spoločnosti a uľahčujú robotníkom prácu. Ako je to však v buržoáznej spoločnosti? Stroje tu slúžia na prehlbovanie vykorisťovania, zapríčiňujú krízy a nezamestnanosť, zbedačujú pracujúci ľud. Stroje za kapitalizmu slúžia buržoázii a nie ľudu. Tak konkrétne treba chápať otázku použitia strojov v Sovietskom sväze a v kapitalistickej spoločnosti.

Všimnime si, ako skúma J. V. Stalin otázku základných zákonov súčasného kapitalizmu a socializmu. Keď vysvetľuje základný ekonomický zákon súčasného kapitalizmu, predovšetkým dialekticky vytyčuje charakteristické črty, ktoré musia vyznačovať takýto zákon. Základný ekonomický zákon kapitalizmu nemá určovať iba niektoré stránky alebo jednotlivé procesy vývinu kapitalistickej výroby, ale musí určovať všetky rozhodujúce súvislosti, stránky, procesy, vzťahy, jadro tohto vývinu.

J. V. Stalin odmieta, aby sa za základný zákon kapitalizmu považoval zákon hodnoty, lebo nevyhovuje požiadavkám základného zákona. Zákon hodnoty osvetľuje iba tovarovú výrobu a nie podstatu kapitalistickej

¹⁰ J. V. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 30.

výroby. Ani zákon priemernej miery zisku nie je základným zákonom súčasného kapitalizmu, lebo súčasný monopolistický kapitalizmus sa nemôže uspokojiť s priemerným ziskom, ale usiluje o maximálny zisk. Najviac sa približuje k základnému zákonu kapitalizmu zákon nadhodnoty, ale aj jeho nedostatkom je prílišná všeobecnosť a to, že nevysvetľuje najvyššiu mieru zisku.

Takto konkrétne-historicky analyzuje a skúma J. V. Stalin všetky črty a súvislosti súčasného imperializmu a dochádza k tejto formulácii črt a požiadaviek základného zákona súčasného kapitalizmu: „zabezpečenie maximálneho kapitalistického zisku vykorisťovaním, zbedačovaním a ožobračovaním väčšiny obyvateľstva danej krajiny, zotročovaním a sústavným drancovaním národov iných krajín, najmä zaostalých krajín a napokon vojnami a militarizáciou národného hospodárstva, ktoré sa využívajú na zabezpečenie najvyšších ziskov“.¹¹

Podobným spôsobom vypracováva J. V. Stalin aj základný ekonomický zákon socializmu. Zamieťa, aby sa zaň považoval zákon plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva, lebo tento zákon neurčuje úlohu, pre dosiahnutie ktorej sa vlastne uskutočňuje rozvoj socialistického hospodárstva. S. Stalin formuluje tieto podstatné črty a požiadavky základného ekonomického zákona socializmu: „zabezpečenie maximálneho uspokojenia neustále rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb celej spoločnosti nepretržitým rastom a zdokonaľovaním socialistickej výroby na základe najvyššej techniky“.¹²

Použitie marxistickej dialektickej metódy umožnilo J. V. Stalinovi vedecky presne a výstižne určiť základné ekonomické zákony kapitalizmu a socializmu. Oba zákony vyjadrujú všetky hlavné vzťahy, stránky a procesy formácie, ktorej sa týkajú. Niet javu v kapitalistickej či socialistickej spoločnosti, ktorý by nebol obsiahnutý a ktorý by nebolo možno odvodiť z príslušného základného zákona dotýčnej formácie. Takou mocnou zbraňou je materialistická dialektika pre vedu.

Z požiadavky marxistickej dialektiky pristupovať konkrétne k štúdiu skutočnosti vyplýva dôležitá poučka o nevyhnutnosti skúmať veci a javy vo vývine, vcelku. Táto téza je zameraná proti sofistom, ktorí si nevšimajú celej objektívnej situácie, ale vytrhávajú z nej tie či oné náhodné stránky, podľa svojej ľubovôle. Ak nielen svet, ale aj každý jednotlivý

¹¹ Tamže, 35.

¹² Tamže, 36.

jav predstavuje súvislý zákonitý celok, potom z toho vyplýva nutnosť skúmať vzájomnú súvislosť všetkých javov, aby sme poznali jav v celej konkrétnosti.

J. V. Stalin v diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* dokazuje, že rôzne spoločenské poriadky sa v svojom ekonomickom vývine riadia nielen svojím špecifickým základným zákonom alebo ostatnými svojimi zákonmi, ale podriaďujú sa aj spoločným ekonomickým zákonom, ktoré sú platné pre všetky spoločenské formácie. Takým zákonom je napr. „zákon o jednote výrobných síl a výrobných vzťahov v jednej spoločenskej výrobe, zákon o vzťahoch medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi v procese vývoja všetkých spoločenských formácií“.¹³

J. V. Stalin teda dokazuje, že každý spoločenský poriadok je jednotou všeobecného a zvláštneho. Je spätý s inými formáciami spoločnými zákonitosťami, črtami a vlastnosťami a súčasne má svoje vlastné, zvláštne, individuálne zákonitosti, črty a vlastnosti. „Sú teda spoločenské formácie nielen navzájom oddelené svojimi špecifickými zákonitosťami, ale sú aj späté ekonomickými zákonmi, spoločnými pre všetky formácie“.¹⁴ Mnoho spoločných črt a zákonitostí majú triedne spoločenské usporiadania, lebo majú rovnakú vykorisťovateľskú povahu. Socialistický poriadok sa zásadne odlišuje od vykorisťovateľských formácií, lebo v ňom niet vykorisťovateľských tried a triedneho boja.

Skúmanie vecí, javov a otázok vo vývine, vcelku je dôležitou poučkou dialektického princípu vzájomnej súvislosti a podmienenosti, je filozofickým zovšeobecnením mnohých javov objektívnej skutočnosti.

*

J. V. Stalin rozvinul na vyšší stupeň tiež kategórie marxisticko-leninskej dialektickej metódy. Medzi najdôležitejšie z nich patrí kategória: *príčinnosť*.

Príčinnosť je jedna z foriem všeobecnej súvislosti a podmienenosti javov objektívnej skutočnosti. V svete niet nepodmienených vecí, ale všetky javy prírody a spoločnosti sú výsledkom určitej príčiny. J. V. Stalin odpovedá na otázku, či v Sovietskom sväze jestvuje a pôsobí zákon hodnoty, takto: „Áno, existuje a pôsobí. Tam, kde je tovar a tovarová výroba, nemôže nebyť ani zákon hodnoty“.¹⁵ Tovarová výroba je

¹³ Tamže, 62.

¹⁴ Tamže, 62.

¹⁵ Tamže, 19.

teda príčinou, že v Sovietskom sväze jestvuje a pôsobí zákon hodnoty. Je to prirodzené. Tovar je užitočná vec, vyrobená na predaj. Pri predaji a kúpe tovarov sa prirovnávajú ich hodnoty. Inak by nebolo základu pre ich výmenu. Veľkosť hodnoty tovaru sa určuje množstvom spoločensky nutnej práce, ktorá sa vynaložila na jeho výrobu. Cena tovaru je hodnota tovaru, vyjadrená v peniazoch. Jestvovanie tovarovej výroby zapríčiňuje teda jestvovanie a pôsobenie zákona hodnoty. Ako ukázal s. Stalin, zákon hodnoty pôsobí v socialistickej spoločnosti predovšetkým v oblasti obehu tovarov, najmä v oblasti výmeny tovarov osobnej spotreby. Na tomto úseku si podržuje v istých medziach aj úlohu regulátora.

Marxizmus-leninizmus však učí, že dôsledok, zrodený príčinou, nie je pasívny, ale spätne pôsobí na svoju príčinu. J. V. Stalin upozorňuje, že pôsobenie zákona hodnoty sa neobmedzuje iba na sféru obehu tovarov, ale vzťahuje sa aj na výrobu. I keď nemá v socialistickej výrobe regulujúci vplyv — ako za kapitalizmu — nemožno si nevšimnúť jeho pôsobenie pri riadení výroby. Je známe, že v Sovietskom sväze sa spotrebné výrobky vyrábajú ako tovar a podliehajú teda pôsobeniu zákona hodnoty. Spotrebné výrobky sú však nevyhnutné na krytie vynaloženej pracovnej sily v celom socialistickej výrobnom procese. Práve týmto smerom sa prejavuje vplyv zákona hodnoty na výrobu. Preto majú v podnikoch za socializmu veľký význam otázky chozraščotu a rentability, vlastných nákladov, cien atď. Preto treba študovať a poznať pôsobenie zákona hodnoty.

Pôsobnosť zákona hodnoty treba skúmať dialekticky. Za rôznych podmienok je jeho vplyv odlišný. Za kapitalizmu, keď jestvuje súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, konkurencia, anarchia výroby, krízy atď., zákon hodnoty je regulátorom výroby a jeho pôsobnosť vedie k periodickým krízam z nadvýroby. Dôsledok sa tu stáva teda v nových súvislostiach príčinou. Za socializmu, keď jestvuje spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov a plánovitý vývoj národného hospodárstva, nie je zákon hodnoty regulátorom výroby. Keďže je obmedzená oblasť pôsobnosti príčiny, tovarovej výroby, je obmedzená aj sféra pôsobnosti dôsledku, teda zákona hodnoty. Preto tiež nevedie zákon hodnoty za socializmu ku krízam. Chýbajú pre to podmienky. S. Stalin skúma zákon hodnoty vo vývine: „Hodnota, ako i zákon hodnoty je historická kate-

gória, spojená s existenciou tovarovej výroby. So zánikom tovarovej výroby zanikne aj hodnota so svojimi formami aj zákon hodnoty“.¹⁶

Stalinské poňatie príčinnosti je dôležitou zbraňou v boji proti buržoáznej filozofii. Idealizmus zpravidla popiera objektívnu príčinnosť v prírode a spoločnosti. Poníma objektívnu skutočnosť ako chaotické a náhodné nashromaždenie javov a udalostí, ktoré medzi sebou nesúvisia. Agnostik Kant hlásal, že príčinnosť je apriórna kategória, ktorá jestvuje nezávisle od skúsenosti a je vrodenu vlastnosťou ľudského rozumu. Anglický filozof Hume tvrdil, že v objektívnej realite nejestvuje nijaká príčinnosť a pojem príčinnosti je iba našim výmyslom a zvykom. V súčasnej imperialistickej filozofii je zamietanie objektívnej príčinnosti najužívanejšou zbraňou reakčného boja proti vede. Na odmietaní objektívnej príčinnosti vybudováva svoje pseudovedecké teórie dnešný fyzikálny idealizmus, weismannizmus-morganizmus, buržoázna chémia, spoločenské vedy atď. Vedecké poznanie je však možné iba na základe uznávania objektívnej príčinnosti javov. Preto je tiež buržoázne poznanie, ktoré neuznáva objektívnu príčinnosť v prírode a spoločnosti, nevedecké. Stavia na miesto vedy vieru a náboženstvo. Dokazuje tak, že buržoázia dohrala už svoju úlohu aj vo vede.

Dôležitými kategóriami marxistickej dialektiky sú *sloboda a nevyhnutnosť*. Metafyzici hlásajú, že sloboda a nevyhnutnosť sú protikladné a navzájom sa vylučujúce kategórie. Jedni tvrdia, že ľudská vôľa je nepodmienená a absolútne slobodná. Toto stanovisko predstavuje subjektívno-idealistické odmietanie objektívnej zákonitosti vývinu prírody a spoločnosti a vedie zákonite k voluntarizmu. Druhý metafyzický smer učí, že slobodnej vôle vôbec niet a jestvuje iba absolútna nevyhnutnosť. Tento nevedecký náhľad vedie ku fatalizmu.

Dialektický materializmus odmieta protivedecké učenia metafyzikov. Učí, že sloboda a nevyhnutnosť tvoria dialektickú jednotu protikladov, treba ich preto skúmať vo vzájomnej súvislosti a podmienenosti. Niet a nemôže byť slobody bez nevyhnutnosti. Ak vychádzame z materialistického riešenia základnej filozofickej otázky, dochádzame k záveru, že nevyhnutnosť, zákonitosť prírody a spoločnosti je prvotná a vôľa, poznanie človeka je druhotné. Kým človek nepozná nevyhnutnosť, zákonitosť, je v jej zajatí a moci. Až poznanie zákonitosti, nevyhnutnosti mu umožňuje, aby ju ovládol, využil, usmernil v svoj prospech. „Ale čo môže zna-

¹⁶ Tamže, 21.

menat poznaná nevyhnutnosť?“ To znamená, že ľudia poznajúc objektívne zákony („nevyhnutnosť“), budú ich uplatňovať celkom uvedomele v záujme spoločnosti“.17 Sloboda je teda poznaná nevyhnutnosť.

Vieme, že človek nemôže žiť bez určitého prirodzeného prostredia, je závislý od prírody. Musí preto počítat so zákonmi prírody, ktorých pôsobenie je pre neho nevyhnutnosťou. Neznamená to azda, že je úplne bezmocný voči pôsobeniu prírodných síl, nie je slepým nástrojom prírodných zákonitostí? J. V. Stalin učí, že tomu tak nie je.

Človek sa vo svojom historickom vývine naučil poznávať prírodné zákonitosti a ich pôsobenie. Na základe praktickej činnosti — v priemysle, pôdohospodárstve a podobne — vytvoril prírodovedu, ktorá objavuje objektívne zákony vývinu skutočnosti. Príroda prestáva byť čoraz viac tajomstvom. Ľudia, využívajúc znalosť nevyhnutných, objektívnych zákonitostí, si ju podrobujú. Nevyhnutnosť prechádza takto na slobodu. Opierajúc sa o poznané zákonitosti, využíva človek slobodne prírodu pre svoje ciele.

J. V. Stalin vysvetľuje túto otázku na príklade. Kedysi považovali ľudia povodne so všetkými ich skazonosnými dôsledkami za neodvratnú pohromu. Ale dnes, keď sa naučili na základe vedeckých znalostí budovať priehrady, nielenže odvracajú pohromy povodní, ale využívajú spútané prírodné sily vo vodných elektrárnach na výrobu elektrickej energie. Neznamená to azda, že ľudia zrušili zákony prírody a vytvorili nové zákony? Nie. Pripustiť takýto náhľad by znamenalo upadnúť do idealizmu. Okolnosť, že človek na základe poznania zákonitostí prírodných javov koná slobodne, vôbec nezmenšuje nevyhnutnosť, nezávislosť týchto javov od človeka. Nevyhnutnosť zostáva základom ľudskej činnosti. J. V. Stalin napísal, že „... celý tento postup sa uskutočňuje presne na základe zákonov prírody, na základe vedeckých zákonov, lebo akékoľvek porušenie zákonov prírody, ich sebemenšie porušenie by viedlo len k dezorganizácii, zmareniu postupu“.18

Človek je však závislý nielen od prírody, ale aj od spoločenského prostredia. Spoločnosť má taktiež nevyhnutné, od človeka nezávislé zákonitosti. Napr. každé nové ľudské pokolenie nachádza výrobné sily, vytvorené predchádzajúcimi generáciami. Musí sa vo svojej činnosti

17 Tamže, 7.

18 Tamže, 7.

a snaženiach opierať o konkrétny vývinový stav, naväzovať na zdedené výrobné sily.

Spoločenský vývin je teda prirodzený, konkrétno-historický, zákonitý proces. Neznamená to však, že historický materializmus odsudzuje ľudí k pasivite a nečinnosti? Ak prebieha v dejinách všetko podľa nevyhnutných zákonov, neznamená to, že kapitalizmus zanikne aj bez triedneho boja a revolúcie?

Nejeden nepriateľ marxizmu-leninizmu sa usiloval pripísať revolučnej ideológii robotníckej triedy takéto náhľady. Nemecký falšovateľ marxizmu Stammer napísal v knihe *Hospodárstvo a právo*, že marxizmus je vraj vnútorne protikladný. „Marxisti tvrdia, že spoločenský vývin je podrobený nutným zákonom a súčasne organizujú politické strany k boju za socializmus.“ To vraj odporuje jedno druhému.

J. V. Stalin nás učí, že prírodné javy sú výsledkom činnosti živelných síl. Striedanie ročných období, zatmenie slnka a mesiaca, zemetrasenia, búrky atď. dejú sa nezávisle od ľudskej činnosti a vôle. V prírodných vedách objavenie a uplatnenie nového zákona prebieha viac-menej hladko.

V ľudskej spoločnosti je to ináč. História tvoria ľudia, obdarení vôľou a vedomím. Spoločenské usporiadania môžu vznikáť a zanikať len ako dôsledok činnosti ľudových mäs, pokrokových tried. Je síce zákonitosťou spoločenského vývinu, že ľudská činnosť je podmienená materiálnymi podmienkami života spoločnosti. V tom sa prejavuje dejinná nevyhnutnosť. Ale v priebehu spoločenského vývinu menia sa podmienky materiálneho života ľudí. To vedie k zákonitej nevyhnutnosti zániku starého spoločenského usporiadania a vzniku nového. V dôsledku tejto historickej úlohy vzniká u pokrokových tried snaha a úsilie zničiť starú spoločenskú formáciu a vytvoriť novú, zodpovedajúcu vyspelejším materiálnym podmienkam. Tieto snahy narážajú však na odpor starých vládnucích tried. Preto „naráža v ekonomickej oblasti objavenie a uplatnenie nového zákona, dotýkajúceho sa záujmov odumierajúcich síl spoločnosti, na neobyčajne silný odpor týchto síl“.¹⁹

Čím je u revolučnej triedy jasnejšie vedomie nevyhnutnosti zániku starého usporiadania, tým skôr sa jeho zničenie aj uskutoční. Marxizmus-leninizmus učí, že zánik kapitalizmu a víťazstvo socializmu sú nevyhnutné. To však neznamená, že sa ciele robotníckeho hnutia usku-

¹⁹ Tamže, 9.

točnia samovoľne, spontánne. Nižaký spoločenský poriadok neodišiel z javiska dejín dobrovoľne. Aj kapitalizmus musí byť odstránený revolučným bojom ľudových más. Znalosť spoločenských zákonov a historickej nevyhnutnosti umožňuje marxisticko-leninskej strane, a tým aj robotníckej triede, predvídať priebeh spoločenského vývinu a organizovať svoju činnosť a masový boj podľa poznaných zákonov.

Taká je dialektika slobody a nevyhnutnosti.

*

J. V. Stalin rozvíja v diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* tiež poučku dialektiky o nepretržitom vývine prírody, spoločnosti a myslenia. Ponímanie objektívnej skutočnosti vo vzájomnej súvislosti a podmienenosti obsahuje totiž požiadavku odhaľovať minulosť, prítomnosť a budúcnosť predmetov a javov. To však znamená, že veci a javy sú v neustálom pohybe a zmene, v neprestajnom zrode a odumieraní. Marxistická dialektická metóda je teda nielen dialektikou minulosti, ale aj prítomnosti a budúcnosti. Je preto neoceniteľnou zbraňou pokrokových síl, ktoré bojujú za odstránenie starého a za víťazstvo nového.

Vývin vied nezvratne dokazuje, že pohyb a vývin sú všeobecnou formou jestvovania hmoty. Vieme, že hmota existuje jednak vo forme elementárnych častíc — elektrónu, protónu, fotónu, neutrónu a iných —, ako aj vo forme obrovských nebeských telies. Elementárne častice podliehajú zmenám a premenám, tiež nebeské telesá vznikajú, vyvíjajú sa a zanikajú.

Aj naša zem má dlhú históriu. Veda dokázala, že prežila štádium plyného a žeravo-tekutého stavu, že bola dlhý čas pokrytá prvopočiatočným vriacim oceánom. Geológia zistila, že hory a roviny, moria a rieky sa vyvinuly v dlhom procese. Dnešná podoba zeme je výsledkom historického vývinu, ktorý obsahuje jednak pomalé, evolučné zmeny, jednak búrlivé prevraty, napr. zemetrasenia, premiestnenia pevnín, vznik a zmeny morí, jazier, hôr, rovín, tokov riek.

Na určitom stupni vývinu hmoty došlo k skoku, ktorým vznikla nová forma pohybu hmoty — život. Život, ktorý vznikol z neživej hmoty a je s ňou úzko spätý, vyvíjal sa v súvislosti s podmienkami, ktoré mu poskytovala zem. So zmenou životných podmienok sa vyvíjaly a komplikovali aj formy života — od predbunkových k jednobunkovým a ďalej k viacbunkovým. Na určitom vývinovom stupni sa organická forma rozštiepila na dve vetvy, na rastlinnú a živočíšnu, ktoré sa líšia formami jestvovania

a vlastnosťami. Človek sa objavil na zemi v poslednom období jej vývinu ako najvyšší článok v reťazi vývinu hmoty. K jeho vzniku došlo složitým zdokonaľovaním všetkých biologických a fyziologických funkcií a morfológických zvláštností. Rozhodujúcou podmienkou pre vznik človeka bola práca, ktorá začína zhotovovaním pracovných nástrojov. Pracovný proces vyžadoval sjednotenie ľudského úsilia, čo viedlo k spoločenskej organizácii práce. Práca, ktorá je základom spoločenského vývinu človeka, je tiež rozhodujúcou podmienkou vývinu jeho rozumových schopností.

Aj spoločenský život podlieha všeobecným zákonom dialektiky. Spoločenské javy nie sú večné a nemenné, ale naopak, vznikly, vyvíjajú a menia sa. J. V. Stalin rozvinul v diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* poučku dialektiky o nepretržitom vývine ako objektívnej zákonitosti skutočnosti na najvyšší stupeň. Rieši všetky skúmané otázky s hľadiska ich vzniku, rastu, úpadku a zániku. Zisťuje pritom, čo je vo vývinovom procese nové a čomu patrí teda budúcnosť a naopak, čo už zastaralo a patrí preto minulosti.

J. V. Stalin skúma dialekticky, vo vývine aj kapitalistický spoločenský poriadok. Buržoázia viedla kedysi progresívny boj proti feudalizmu a v meštiackych revolúciách nastolila svoje panstvo. V období tzv. priemyselneho kapitalizmu dosiahlo jej usporiadanie vrcholu. V imperialistickom štádiu vývinu už kapitalizmus upadá, zahŕňa a zaniká. Súčasná všeobecná kríza kapitalistického systému zostruje protirečenia imperializmu na najvyšší stupeň.

J. V. Stalin definoval všeobecnú krízu kapitalizmu na XVI. sjazde VKS(b) r. 1930. Jej základným znakom je skutočnosť, že kapitalizmus už nie je jedinou vládnuťou sústavou svetového hospodárstva. Povedľa buržoáznej sústavy jestvuje socialistický poriadok. Svet socializmu rastie, dosahuje svetodejné víťazstvá a už svojou existenciou dokazuje úpadkovosť kapitalizmu a podkopáva jeho základy.

Víťazné revolúcie v Sovietskom sväze, v Číne a v krajinách ľudových demokracií podkopaly základy imperializmu v koloniálnych a závislých krajinách. Ľudové masy porobených krajín, vedené mladou, ale priebojnou robotníckou triedou a jej marxisticko-leninskými stranami, rozvíjajú národnooslobodzovací boj, ktorý je mocnou zálohou medzinárodného revolučného boja robotníckej triedy.

Situáciu imperializmu sťažuje, že od čias prvej svetovej vojny sa objavil a vyrástol v koloniálnych a závislých krajinách mladý domáci kapita-

lizmus, ktorý úspešne konkuruje na trhoch starým imperialistickým krajinám a zostruje tak boj o odbytíšia. Dve svetové vojny zanechali v kapitalistických krajinách tiež ťažké dedičstvo v chronickom nevyužití výrobnnej kapacity podnikov a miliónových armád nezamestnaných, ktoré sa premenili z rezervných armád na stále. Súčasný kapitalizmus sa stáva čoraz viac brzdou a prekážkou ďalšieho rozvoja výrobných síl. Je predvečerom socialistickej revolúcie.

J. V. Stalin poukázal v diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, že druhá svetová vojna viedla k ďalšiemu prehĺbeniu všeobecnej krízy kapitalizmu. Všetci kapitalistickí účastníci poslednej vojny sa usilovali vyradiť konkurenta, získať jeho trhy a náležištia surovín. Ale ani „vítazné“ buržoázne krajiny nedosiahly svoj cieľ. Nemecko, Taliansko a Japonsko boli síce načas vyradené z konkurenčných zápasov, ale súčasne odpadly od svetového kapitalistického systému krajiny ľudovej demokracie, Čína, Nemecká demokratická republika a vytvorily na čele so Sovietskym sväzom jednotný a silný socialistický tábor. Hospodárska blokáda týchto krajín imperialistami nemohla zabrániť ich hospodárskemu a politickému sjednoteniu, naopak, spolupôsobila pri utvorení nového svetového trhu, ktorý stojí proti trhu kapitalistického sveta. „Ekonomickým výsledkom existencie dvoch protikladných táborov bolo, že sa jednotný všeobšahly svetový trh rozpadol, v dôsledku čoho máme teraz dva paralelné svetové trhy, stojace taktiež proti sebe“.²⁰

Rozpad jednotného všeobšahleho svetového trhu znamená vážne prehĺbenie všeobecnej krízy kapitalizmu. Zúženie moci imperialistických krajín nad zdrojmi surovín, zmenšenie možností odbytu tovarov a kapitálu, zhoršenie a nevyužitie kapacity podnikov vedie k zostrovaniu protirečení medzi imperialistami. Ako ukázal J. V. Stalin, nemajú pravdu tí, ktorí tvrdia, že v dôsledku vývinu po druhej svetovej vojne prestaly byť vojny medzi kapitalistickými krajinami nevyhnutné. Naopak, z ďalšieho prehĺbenia krízy kapitalizmu „vyplýva, že nevyhnutnosť vojen medzi kapitalistickými krajinami ostáva v platnosti“.²¹

Prehĺbenie všeobecnej krízy kapitalizmu má veľký význam pre stratégiu a taktiku revolučného boja proletariátu v kapitalistických krajinách.

V období priemyselného kapitalizmu, keď buržoázia ešte rozvíjala priemysel a produktivitu práce „dovoľovala si liberálničiť, bránila buržoázno-

²⁰ Tamže, 28.

²¹ Tamže, 33.

demokratické slobody a tým si vytvárala popularitu medzi ľuďom²². Buržoázna demokracia je v podstate zamaskovanou formou kapitalistickej diktatúry. Ale predseda dáva ľudu celý rad formálnych práv: volebné, združovacie, shromažďovacie, slova, tlačie atď. I keď sú tieto slobody iba formálne a ľud ich nemôže opravdu uplatniť, predseda umožňuje — napriek svojej triednej obmedzenosti — určitú politickú a uvedomovaciu činnosť. Na druhej strane však sťažuje buržoázna demokracia odhalenie vykorisťovateľskej povahy kapitalistickej triedy, ktorá sa oháňa „demokratickými“ frázami.

Za imperializmu, keď sa dostáva na denný poriadok odstránenie kapitalizmu a nastolenie diktatúry proletariátu, stávajú sa pre buržoáziu nebezpečné aj obmedzené a formálne práva, ktoré poskytuje ľudu meštiacka demokracia. Usiluje sa ich preto odstrániť a nastoliť fašistickú formu vlády, t. j. otvorenú, teroristickú diktatúru najreakčnejších, najšovinistickejších, najimperialistickejších živlov finančného kapitálu. Bezohľadná reakcia na všetkých úsekoch hospodárskeho, politického a kultúrneho života stáva sa každodenným zjavom kapitalistických krajín. Odhodením „demokratickej“ masky sa buržoázia veľmi oslabila. Stratila spojenie s ľuďom, jej reakčný charakter je zjavnejší, ľahšie spoznatelný. Z tejto skutočnosti musia vychádzať robotnícke strany kapitalistických krajín. „Zástava buržoáznodemokratických slobôd bola hodená cez palubu. Myslí, že túto zástavu budete musieť pozdvihnúť vy, príslušníci komunistických a demokratických strán a vykročiť s ňou vpred, ak chcete shromaždiť okolo seba väčšinu ľudu. Nemôže ju pozdvihnúť nikto iný.“²³

V období predmonopolistického kapitalizmu považovala sa buržoázia tiež za hlavu národa, hájila jeho práva a nezávislosť. I keď vždy myslela koniec-koncov na svoje zisky, predseda často splývaly jej záujmy s národnými záujmami. Meštiactvo sjednocovalo často ľudové masy do boja za národné záujmy. To sťažovalo odhaliť jeho vykorisťovateľský charakter, lebo odlišnosť jeho záujmov od záujmov ľudových más bola maskovaná, nie taká zjavná. V dnešnom vývinovom období sa však už buržoázia obáva aktivity ľudových más. Jej záujmy sú v príkrom rozpore so zdrvu-
júcou väčšinou národa. Zrádza otvorene národné záujmy. Hľadá ochranu pred vlastným ľuďom pod „ochrannými“ krídlami amerického imperia-

²² J. V. Stalin, *Prejav na XIX. sjazdu KSSS*, v časopise *Pod zástavou socializmu* 1952, č. 12, 515.

²³ Tamže, 515.

lizmu. V štátoch, v ktorých vládne, zapredáva národnú slobodu za doláre. Hlása kozmopolitickú ideológiu, aby oslabil národnú hrdosť ľudu a urobila ho tak povôľným nástrojom svojich amerických chleboďarcov. V krajinách, v ktorých si už ľud vydobyl slobodu, spája sa so zahraničnými imperialistami, aby s ich pomocou pripravila národ o slobodu a nezávislosť. Tieto okolnosti musia brať do úvahy komunistické a robotnícke strany. „Teraz neostalo ani stopy po »národných zásadách«. Teraz predáva buržoázia práva a nezávislosť národov za doláre. Zástava národnej nezávislosti a národnej svrchovanosti bola hodená cez palubu. Niet pochybností, že túto zástavu budete musieť pozdvihnúť vy, príslušníci komunistických a demokratických strán a vykročiť s ňou vpred, ak chcete byť vlastencami svojej krajiny, ak sa chcete stať vedúcou silou národa. Nikto iný ju pozdvihnúť nemôže.“²⁴

J. V. Stalin poníma dialekticky, vo vývine aj dnešné svetové mierové hnutie. Imperialisti sa usilujú vybfdnúť zo svojich ťažkostí vyvolaním tretej svetovej vojny. Široké ľudové masy, ktoré ešte nezabudly na hrôzy a utrpenia poslednej vojny, usilujú sa tomu zabrániť. Súčasné mierové hnutie má teda demokratický charakter. Usiluje sa zachrániť mier a nie svrhnuť kapitalizmus a nastoliť socializmus. Jeho cieľom je odstránenie vojnychtivých a nastolenie mierumilovných vlád, ktoré budú ochotné mier dočasne zachovať. J. V. Stalin však poznamenáva, že tým sa ešte neodstráni nevyhnutnosť vojen za imperializmus. Aby sa definitívne odstránilo nebezpečenstvo vojny, treba odstrániť imperializmus, ktorý zatkonite plodí vojny.

Tak analyzuje J. V. Stalin buržoáznu spoločnosť — v jej vzniku, vývine, úpadku a zániku. Dochádza tak k vedeckému záveru o nevyhnutnosti vífazstva socializmu, komunizmu. Rovnakou metódou rieši tiež problémy výstavby socializmu a komunizmu. Ukazuje napr., že robotnícka trieda môže vybudovať socializmus len v spojení s pracujúcim roľníctvom. Preto bude mať socialistická výroba nutne dve formy: štátnu a kolchoznú. Súčasne však skúma aj kolchoznú výrobu vo vývine. Načrta cesty na jej prekonanie a prevedenie na všeludové vlastníctvo. Tak isto skúma aj tovarovú výrobu, prekonanie protikladov a podstatných rozdielov medzi mestom a dedinou, duševnou a telesnou prácou na ceste ku komunizmu. Marxisticko-leninské učenie o vývine je mocnou zbraňou

²⁴ Tamže, 515.

komunistickej strany, ktorá pomocou neho poznáva prítomnosť a vie vedecky predvídať budúcnosť.

*

J. V. Stalin rozvinul tiež kategórie dialektiky: *možnosť a skutočnosť*.

Možnosť a skutočnosť vyjadrujú určité stránky javov objektívnej skutočnosti. Vo vajíčku je možnosť vzniku a vývinu živočicha, v semene možnosť vývoja rastliny, v protirečeniach kapitalistickej spoločnosti možnosť vzniku socializmu. Skutočnosť je už uskutočnená možnosť. Živočích, rastlina, socializmus sú vo vzťahu k vajíčku, k semenu, ku protirečeniam kapitalizmu už skutočnosťou, uskutočnenou možnosťou.

Premena možnosti na skutočnosť je protikladný a složitý proces. J. V. Stalin učí, že možnosť nie je ešte skutočnosť, ale iba podmienka pre vznik skutočnosti. V práci *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* čítame, že „ľudia, keď poznali zákony prírody, keď s nimi počítajú a opierajú sa o ne, keď ich rozumne uplatňujú a využívajú, môžu obmedziť sféru ich pôsobenia, môžu dať ničivým prírodným silám iný smer, môžu usmerniť ničivé prírodné sily v prospech spoločnosti“.²⁵ Táto možnosť sa však vždy nepremieňa na skutočnosť. Slovensko so svojim prírodným bohatstvom dávalo vždy možnosť vybudovať priemysel. Ale táto možnosť sa stala skutočnosťou až za ľudovo-demokratickej vlády. Obrovské rieky Číny dávaly už dávno možnosť vybudovať mohutné elektrárne a zavodňovací systém. Ale aj táto možnosť sa uskutočňuje až v našich dňoch. Na to, aby sa z možnosti stala skutočnosť, musia byť teda dané určité podmienky. Reálna možnosť musí mať korene v samotnej skutočnosti a predstavuje súhrn rôznych podmienok, ktoré tvoria objektívny, nevyhnutný základ pre premenu možnosti na skutočnosť.

J. V. Stalin učí hospodárskych pracovníkov, že zákon plánovitého rozvoja národného hospodárstva umožňuje plánovacím orgánom socialistického štátu správne plánovať spoločenskú výrobu. „Ale *možnosť* nemožno zamieňať so *skutočnosťou*. To sú dve rozdielne veci. Aby sa táto možnosť stala skutočnosťou, treba preštudovať tento ekonomický zákon, treba ho ovládnuť, treba sa naučiť aplikovať ho s úplnou znalosťou vecí, treba zostavovať také plány, ktoré úplne odrážajú požiadavky tohto zákona“.²⁶ Aby naše päťročné plány boli čo najúspešnejšie,

²⁵ J. V. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 6.

²⁶ Tamže, 10.

je teda potrebné, aby čo najpresnejšie vyjadrovaly požiadavky zákona plánovitého rozvoja národného hospodárstva. Len ak budú naše plánovacie orgány na výške, ak budú vypracovávať a uskutočňovať správne plány, premenia sa všetky možnosti, ktoré dáva robotníckej triede zákon plánovitého rozvoja národného hospodárstva, na krásnu socialistickú skutočnosť.

Premena možnosti na skutočnosť je zákonitý a nevyhnutný proces, rovnako ako vznik nového a zánik starého. Tento proces je vyjadrením všeobecného vývinového zákona prírody a spoločnosti. Je však dôležité odlišovať možnosť od skutočnosti a uvedomiť si složitost' vzniku novej skutočnosti. Má to veľký význam pre pochopenie vývinu spoločnosti a pre usmerňovanie tohto vývinu.

Eudovodemokratický poriadok nám poskytuje všetky možnosti pre úplné víťazstvo socializmu. Ale táto možnosť nie je ešte skutočnosťou. Zvyšky vykorisťovateľských tried usilujú sa za pomoci zahraničných imperialistov vytvoriť možnosť reštaurácie kapitalizmu. Zneškodnenie titovsko-sionistickej bandy Rudolfa Slánskeho ukázalo, aké rozmery môžu dosiahnuť tieto pokusy. J. V. Stalin nás upozorňuje, že nesmieme ani chvíľu zabúdať na toto nebezpečenstvo. „K premene možnosti na skutočnosť je potrebný celý rad podmienok, medzi ktorými línia strany a správne uskutočňovanie tejto línie hrajú nie poslednú úlohu“.²⁷

J. V. Stalin viedol rozhodný boj proti zradcovským náhľadom bucharincov, ktorí sa usilovali nahradiť dialektickú teóriu vývinu teóriou „samočinnosti“ a „živelnosti“. Napísal: „Ale možnosť nie je ešte skutočnosť. K premene možnosti na skutočnosť treba najprv zamietnuť oportunistickú teóriu „samočinnosti“, treba prebudovať národné hospodárstvo a zahájiť rozhodný útok proti kapitalistickým živlom v meste i na vidieku“.²⁸

Veľký význam pre premenu možnosti na skutočnosť v období prechodu od kapitalizmu ku komunizmu má revolučná politika komunistickej strany a marxisticko-leninské učenie, ktoré je jej teoretickou zbraňou. Poznáme svetodejinný význam činnosti Komunistickej strany Sovietskeho sväzu a jej učiteľov a vodcov, Lenina a Stalina. Je známa vedúca úloha Komunistickej strany Československa a s. Klementa Gottwalda v boji za odstránenie kapitalizmu a výstavbu socializmu u nás, v boji proti

²⁷ J. V. Stalin, *Spisy XII*, Praha 1953, 321.

²⁸ Tamže, 339.

zvyškom buržoáznej reakcie a pri likvidácii protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym.

J. V. Stalin nás teda učí jasne rozlišovať medzi možnosťami, ktoré nám dáva ľudovodemokratické usporiadanie a využitím týchto možností, premenou týchto možností na skutočnosť. História pozná príklady, keď boli možnosti pre víťazstvo robotníckej triedy, ale strana tieto možnosti nevidela alebo nevedela využiť a preto došlo k porážke revolučného hnutia. Ak budeme prísne rozlišovať medzi možnosťou a skutočnosťou, vyhneme sa nepríjemným prekvapeniam. Budeme si vedomí, že premena možnosti na skutočnosť závisí od našej práce, od činnosti ľudových mäs, vedených komunistickou stranou.

*

Nerozlučnou súčiastkou marxisticko-leninského učenia o vývine sú poučky o prechode kvantitatívnych zmien na kvalitatívne a o boji a prechodnej jednote protikladov.

Kvantitatívny vývin charakterizujú nepatrné, zahalené, nepozorovateľné zmeny, ktoré sa nashromažďujú pomaly a postupne. Oproti tomu kvalitatívne zmeny sú základné, zjavné, rýchle, sú skokom z jedného stavu do druhého. Skok znamená prerušenie kvantitatívneho vývinu. Bolo by však mýlne predpokladať, že preto nemá nijaké trvanie. Jeho rýchlosť je iba relatívna v porovnaní s predošlými kvantitatívnymi zmenami, ktoré až do určitého okamihu nevedú ku kvalitatívnym, základným zmenám javu.

Dejiny vývinu prírody a spoločnosti poskytujú mnoho príkladov skokov, prechodov z jednej kvality do druhej. Ako napísal Engels, povahu skoku má prechod prírodných telies z jedného skupenstva do druhého, prechod jednej formy pohybu hmoty na druhú, prechod od mechaniky nebeských telies k mechanike veľkých mäs na jednotlivých nebeských telesách, prechod od mechaniky mäs k mechanike molekúl, prechod od fyziky molekúl k chémii a prechod od chemického pôsobenia k prejavom života. Charakter skoku má aj prechod živočíšneho či rastlinného druhu k novému druhu, prechod od starého spoločenského poriadku k novému a podobne. Vznik filozofie marxizmu bol skokom vo vývine ľudského myslenia.

J. V. Stalin učí, že skok, t. j. prechod od starej kvality k novej, uskutočňuje sa dvoma cestami: 1. zvratom, 2. postupným prechodom od jedného stavu k druhému.

Zvrat sa uskutočňuje ako náhly prechod od starej kvality k novej, jednorázovým zničením starého a vznikom nového. *Postupný prechod* od starej kvality k novej predstavuje skok, ktorý sa uskutočňuje „postupným hromadením prvkov novej kvality, teda postupným odumieraním prvkov starej kvality“.²⁹ Postupný prechod charakterizuje teda dlhé trvanie skoku a postupné nashromažďovanie prvkov novej kvality a odumieranie prvkov starej kvality.

Od čoho závisí forma prebiehajúceho skoku? V prvom rade od povahy vyvíjajúceho sa javu, a to predovšetkým od charakteru vnútorných protirečení, ktoré sú hybnou silou jeho vývinu. V druhom rade od podmienok a povahy vonkajších protirečení, teda od vonkajšieho prostredia, v ktorom vzniká a vyvíja sa nový jav. Keďže — ako nás učí štvrtá stalinská črta dialektiky — boj medzi novým a starým, medzi rodiacim sa a odumierajúcim tvorí vnútornú náplň vývinového procesu, prechodu kvantitatívnych zmien na kvalitatívne, vyplýva z toho, že charakter protirečení určuje aj formu skoku.

J. V. Stalin rozoznáva dva druhy protirečení: antagonistické a neantagonistické.

Antagonistické protirečenia charakterizuje, že nie sú riešiteľné v rámci starej kvality. Možno ich rozriešiť iba zničením, svrhnutím starého. Napr. kapitalistickú spoločnosť charakterizuje základné antagonistické protirečenie medzi buržoáziou a proletariátom. Možno ho odstrániť iba jednou cestou: revolučným, násilným zničením buržoázneho usporiadania — teda skokom vo forme zvratu. Zvrat je typická forma riešenia antagonistických protirečení. Prečo? Preto, lebo zvrat je potrebný, aby bol zlomený odpor starého, aby sa rozriešili antagonistické protirečenia, aby sa mohol uskutočniť prechod od starej kvality k novej. Keď je vláda starého zlomená a nové sa už chopilo moci, možno zvyšky starých antagonistických protirečení riešiť už postupným prechodom od starej kvality k novej — prirodzene, za predpokladu, že nové nemá antagonistické protirečenia.

Neantagonistické protirečenia majú odlišnú povahu. Možno ich riešiť v rámci starej kvality, postupným nahradením starej kvality prvkami novej kvality.

V období výstavby socializmu jestvuje ešte určitý čas malé a stredné roľníctvo. Medzi robotníckou triedou a pracujúcim roľníctvom sú proti-

²⁹ *Za marxistickú jazykovedu*, Bratislava 1950, 21.

rečenia. Roľníctvo hospodári na súkromnom majetku, proletariát však buduje hospodárstvo na základe socialistického vlastníctva výrobných prostriedkov. Z roľníctva zákonite vznikajú kapitalisti a dedinskí boháči.

Nemožno však stotožňovať protirečenia medzi proletariátom a meštactvom, ktoré majú antagonistickú povahu a protirečenia medzi proletariátom a dedinským pracujúcim ľudom, ktoré nie sú antagonistické. Lenin a Stalin nás učia vidieť na malých a stredných roľníkoch nielen ich súkromnovlastnícku tvár, ale aj skutočnosť, že žijú zo svojej práce, sú vykorisťovaní a preto nepriateľmi kapitalistov a dedinských boháčov. Ich jediným východiskom z núdze je zničenie kapitalizmu a vybudovanie socializmu.

Riešenie neantagonistického protirečenia medzi proletariátom a pracujúcim roľníctvom sa neuskutočňuje formou zvratu, ale postupným prechodom od rozdrobenej malovýroby ku kolektívnej, kolchoznej veľkovýrobe. V Sovietskom sväze trval tento prechod od starej kvality k novej 8—10 rokov. Lenin a Stalin nás učia, že k socialistickej prestavbe pôdohospodárstva „musíme pristupovať postupne. Rýchlo tu nemožno nič dosiahnuť“.³⁰ J. V. Stalin, hodnotiac výstavbu socialistickej dediny v Sovietskom sväze, napísal, že „... tento prevrat sa neuskutočnil náhlým zvratom, t. j. svrhnutím jestvujúcej moci a utvorením novej moci, lež postupným prechodom od starého buržoázneho zriadenia na dedine k novému.“³¹

V socialistickej spoločnosti niet antagonistických protirečení. Preto sa tiež premena jednej kvality na druhú neuskutočňuje zvratom. J. V. Stalin napísal, že „... za našich socialistických podmienok neprebíha ekonomický vývoj zvratmi, ale postupnými zmenami...“.³² Budovanie základov socializmu, socialistická industrializácia, kolektivizácia pôdohospodárstva, kultúrna revolúcia a všetky podobné udalosti v živote socialistickej spoločnosti rovnajú sa revolučným prevratom. Uskutočňujú sa však nie zvratom, ale postupným prechodom z jedného stavu do druhého, za dosť dlhé časové obdobie. Žiadny z týchto prevratov nevedie však k svrhnutiu socialistickej moci a k nastoleniu novej moci, ale naopak, vedú k ďalšiemu upevneniu a rozvoju vlády robotníckej triedy. Zvláštnosťou prechodu starej kvality na novú v socialistickej spoločnosti je

³⁰ V. I. Lenin, *Sočinenija XXVIII*, 320.

³¹ *Za marxistickú jazykovedu*, Bratislava 1950, 21.

³² J. V. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 47.

aj to, že prevraty v nej neprebiehajú živelne a v protiklade k socialistickej moci, ale plánovite, z iniciatívy socialistickeho štátu a komunistickej strany, zakladajúcej sa na znalosti a využití objektívnych zákonitostí spoločenského vývinu.

Stalinské učenie o dvoch formách prechodu od starej kvality k novej je mocnou zbraňou medzinárodného robotníckeho hnutia. Učí komunistické a robotnícke strany kapitalistických krajín, že buržoázny poriadok možno odstrániť iba revolučnou cestou, zvratom, jeho násilným odstránením. Vyzbrojuje ich tak proti zradcovskej ideológii a politike oportunistických prisluhovačov imperialismu. Upozorňuje komunistické strany krajín ľudovej demokracie, že riešenie neantagonistických protirečení v období po socialistickej revolúcii sa deje postupným prechodom od starej kvality k novej. Nie náhodou nazvali teda Marx a Engels likvidáciu kapitalizmu začiatkom skutočných dejín ľudstva. „Len a jedine v usporiadaní vzťahov, v ktorých už nebude tried a triedneho antagonizmu, prestanú byť spoločenské evolúcie politickými revolúciami. Dovtedy bude posledné slovo vedy o spoločnosti v predvečer každého všeobecného pretvorenia spoločnosti vždy znieť: „Boj alebo smrť. Krvavá bitka alebo zničenie. Takto neúprosne sa kladie otázka.“³³

*

So štvrtou stalinskou črtou dialektiky súvisia aj kategórie dialektického materializmu: *obsah a forma*, ktoré zovšeobecňujú určité stránky objektívnej reality. Obsah vyjadruje vzťahy a črty skutočnosti, ktoré sú základom a podstatou javov a procesov a tvoria prvotnú stránku vo vzťahu k forme. Obsah predmetov, javov, procesov určuje teda ich formu.

J. V. Stalin sa zaoberá v diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* otázkou, či je správne považovať v socialistickej spoločnosti výrobné prostriedky a predovšetkým výrobné nástroje za tovar. Poukazuje na to, že ak by sme si všímali len povrch, formu javov, mohli by sme ľahko dôjsť k nesprávnemu náhľadu. Ak však skúmame obsah vecí, vidíme, že výrobné prostriedky sa v Sovietskom sväze nepredávajú, ale štát ich iba rozdeľuje medzi svoje podniky a podržuje si vlastnícke právo. Preto nie sú výrobné prostriedky tovarom. I keď sa hovorí za socializmu o hodnote výrobných prostriedkov, o ich vlastných nákladoch a cene, je to iba for-

³³ K. Marx, *Bieda filozofie*, Praha 1950, 147.

málna a nie podstatná stránka veci, ktorá neznamená, že výrobné prostriedky sú tovarom. Iba v oblasti zahraničného obchodu, kde sa výrobné prostriedky skutočne predávajú, podržujú si vlastnosti tovaru. „Ak však pristupujeme k veci s marxistickým rozborom, ktorý prísne rozlišuje medzi obsahom ekonomického procesu a jeho formou, medzi vnútornými procesmi vývinu a vonkajšími javmi, potom môžeme dospieť k jedine správne mu záveru...“³⁴

Nech skúmame ktorýkoľvek jav či proces, vždy sa stretávame s dvoma stránkami skutočnosti, s obsahom a formou. Obsah má hlavnú úlohu, určuje formu a podmieňuje zákony, tendencie vývinu. Forma zachycuje zasa tie stránky objektívnej skutočnosti, ktoré robia každý jav tým, čím je, teda určitým konkrétnym javom.

J. V. Stalin rozvíja marxisticko-leninské učenie o obsahu a forme pri riešení mnohých otázok súčasného života. Pri skúmaní platnosti Marxovej teórie reprodukcie vytýka napr. s. Jarošenkovi, že si všima len formu, povrch Marxovej teórie, ktorá sa, prirodzene, zaoberá kapitalistickou reprodukciou a preto nevidí, že táto teória má širšiu platnosť a obsahuje mnoho základných poučiek, ktoré sú platné pre všetky spoločenské formácie a zvlášť pre socialistickú spoločnosť. „Vidieť však v Marxovej teórii reprodukcie jedine túto formu a nespozorovať jej základ, nespozorovať jej základný obsah, platný nielen pre kapitalistickú spoločenskú formáciu — znamená nepochopiť nič z tejto teórie“.³⁵ J. V. Stalin poukazuje na to, že ak skúmame podstatu, obsah Marxovej teórie reprodukcie, vidíme, že celý rad jej poučiek, ako „poučka o rozdelení spoločenskej výroby na výrobu výrobných prostriedkov a na výrobu spotrebných prostriedkov, poučka o uprednostnenom raste výroby výrobných predmetov za rozšírenej reprodukcie, poučka o vzájomnom vzťahu medzi I. a II. skupinou, téza o nadvýrobku ako jedinom zdroji akumulácie, téza o vytváraní a určení spoločenských fondov, téza o akumulácii ako o jedinom zdroji reprodukcie“ — platia aj pre socialistickú spoločnosť. Treba preto poznať a študovať tieto poučky a používať ich pri plánovaní národného hospodárstva.

J. V. Stalin poukazuje napr. na to, že nie je vhodné hovoriť o srastaní monopolov so štátnym aparátom v imperialistických štátoch. Ak si všimame len povrchné vzťah medzi monopolmi a štátom, mohlo by sa nám

³⁴ J. V. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1953, 47.

³⁵ Tamže, 69.

zdať, že ide skutočne iba o srastanie dvoch rovnocenných činiteľov. Ak však skúmame obsah a podstatu tohto procesu sblížovania, vidíme, že nejde o „srastanie“, ale o podriaďovanie štátneho aparátu monopolom. Výraz „srastanie“ teda iba „povrchne a popisne zaznamenáva sblížovanie monopolov a štátu, avšak neodhaľuje ekonomický smysel tohto sblížovania“.³⁶

J. V. Stalin sa v diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* zaoberá tiež otázkou, ako prebiehajú postupné zmeny v socialistickej spoločnosti vo vzťahu k obsahu a forme vývinového procesu. Poukazuje na to, že postupný prechod od starej kvality k novej sa deje tak, že staré sa neruší úplne, ale mení svoj obsah a podstatu podľa nového a podržuje si len svoju formu. Nové neodstraňuje mechanicky staré, ale preniká do starého, mení jeho obsah a podstatu. Pritom neodstraňuje starú formu, ale využíva ju pre vývin nového. J. V. Stalin sa vo svojom najnovšom diele zaoberá otázkami tovaru, peňazí, bankami v socialistickej spoločnosti. Učí nás uvedomiť si, že tieto si podržaly iba starú formu, ktorú využíva socialisticá spoločnosť. Obsah majú už nový, socialistický. Preto napriek povrchnému zdaniu ide o tovar, peniaze, banky nového druhu.

Tak pomáhajú poučky marxistickej dialektickej metódy riešiť základné problémy socialistickej a komunistickej výstavby.

*

V diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* rozvíja J. V. Stalin na vyšší stupeň aj marxistický filozofický materializmus. Analyzuje otázku rázu ekonomických zákonov za socializmu a vyvracia nesprávne náhľady ekonomov, filozofov a iných vedeckých pracovníkov, ktorí popierajú, že zákony politickej ekonomie a vedecké zákony vôbec odrážajú objektívne zákonitosti, nezávislé od vôle a vedomia ľudí. J. V. Stalin odmieta nesprávny náhľad, že sovietsky štát alebo jeho vedúci činitelia môžu „zrušiť existujúce zákony politickej ekonomie, môžu „sformovať“ zákony, „vytvoriť“ nové zákony“.³⁷ Zastávať takéto náhľady znamená upadnúť do idealizmu.

Základná otázka filozofie o vzťahu myslenia k bytiu má dve stránky. Týka sa jednak otázky, čo je prvotné, hmota či vedomie. Dialektický ma-

³⁶ Tamže, 39.

³⁷ Tamže, 5.

terializmus stojí jednoznačne na stanovisku prvotnosti hmoty. Druhou stránkou základnej otázky filozofie je otázka o poznateľnosti sveta. Túto otázku rieši marxistická filozofia kladne. Každý, kto popiera objektívnosť vedeckých zákonov, stojí nevyhnutne na idealistickom stanovisku pri riešení týchto dvoch stránok základnej otázky filozofie.

Idealistickí filozofi a vedci pochybujú o jestvovaní objektívneho sveta, nezávislého od nášho vedomia. Popierajú tým objektívnu realitu ako predmet a prameň ľudského poznania. Objektívny idealista Hegel hlásal, že svetový duch poznáva sám seba. Stotožňoval teda bytie s vedomím. Lenin napísal: „Hegel povyšuje vedomosť, keď tvrdí, že vedomosť je znalosť boha.“³⁸ Subjektívni idealisti zas učia, že človek sa nemôže dostať za hranice pocitu. Pocit alebo myslenie sú vraj jediným objektom poznania. Agnostik Hume odporúčal preto zamietnuť otázku, či niečo jestvuje za ľudskými pocitmi. Prírodovedec Helmholtz nazýval pocity symbolmi, dohovorenými znakmi. Popieral teda, že predmety a javy objektívnej skutočnosti vyvolávajú pocity.

Obzvlášť rozšírené sú agnostické filozofické náhľady v dnešných časoch. Reakční ideologovia imperializmu, ktorí sa obávajú skutočnej vedy, usilujú sa dokázať obmedzenosť a neschopnosť ľudského rozumu a poznania. Pesimizmus, nevieru, úpadkovosť rozhlodávajú súčasnú buržoáznú vedu a filozofiu.

Anglický filozof Bradley v knihe *Jav a skutočnosť* napísal, že objektívna skutočnosť nejestvuje nezávisle od ľudského vedomia, ale je podmienenou a podriadenou časťou absolútneho ducha. Hmota a pohyb, priestor a čas, príčina a následok sú vraj iba pracovné hypotézy a samotná príroda je len myšlienkovou konštrukciou subjektu. Bradley tvrdí: „Možno povedať, že okrem toho, čo obyčajne nazývame psychickou existenciou, niet nijakej bytosti či faktu.“ Náboženstvo má vraj tú prednosť, že hlása myšlienku o najvyššej duchovnej realite. Okrem ducha nie je a nemôže byť údajne skutočnosť, čím je niečo viac duchovné, tým viac je to skutočné.

Verný služobník angloamerických podpaľačov vojny Russel píše v knihe *Mysticismus a logika*, že objekty, ktoré sa javia fyzikovi ako prvotné — napr. protóny, elektróny atď. — sú v skutočnosti logicky složité konštrukcie, ktoré sa skladajú z metafyzicky prvotných prvkov a možno ich nazvať udalosťami. Tento základný element nie je vraj ani

³⁸ V. I. Lenin, *Filozofické sošity*, 168.

duchovný, ani hmotný, ale je niečím „najzákladnejším“, z čoho sa utvára hmota i duch. Russelov „neutrálny monizmus“ hlása teda — ako kedysi Mach, Avenarius, Bogdanov a iní — že stojí nad materializmom i idealizmom. V skutočnosti je však jeho základný „prvok“ v podstate súhrn logických elementov. Starí machisti redukovali všetko na pocity. Russel, blízky neomachistom, hovorí o logických konštrukciách. Subjektívny idealizmus dostáva tým iba nové zafarbenie, ostáva však v podstate nezmenený.

Náhľady Bradleyove, Russelove a iných buržoázných filozofov predstavujú pokus o smierenie vedy s náboženstvom. To, o čo sa usiloval kedysi márne Kant, chcú dosiahnuť dnešní lokaji imperializmu. Volajú po návrate vedy k viere, usilujú sa vpašovať do nej boha. Americký filozof, zástanca tzv. kritického realizmu, Santayana napr. otvorene hlása, že opravdivá je len tá veda, ktorá sa zakladá na náboženstve. Usiluje sa reálny základ vedenia nahradiť iracionálnym.

Dnešní buržoázni idealisti a mystici usilujú sa nájsť argumenty pre svoje náhľady aj vo vede. Využívajú napr. krízu buržoáznej fyziky. „Vedci“, ako Eddington, Milne a iní, vyhlasujú matematické pojmy za jediné objektívne existujúce, kým atómy a elektróny považujú iba za symboly a dohovorené znaky, za ktorými sa v skutočnosti skrýva duch. Lenin už na začiatku tohto storočia podrobil zdrvujúcej kritike podobné náhľady Ostwálda, Poincarého a iných učencov. Známý fyzik N. Bohr tvrdí, že v odbore atómovej fyziky nemožno zdôvodniť nijaké presné oddeľovanie objektu od subjektu. Iný fyzik P. Jordan zas učí, že vedecký pracovník neštuduje vo fyzikálnom experimente objektívnu skutočnosť, ale „pripravuje“, vytvára fyzikálnu skutočnosť. Buržoázni fyzici-idealisti obnovujú teda dnes Leninom dávno vyvrátenú myšlienku, že rozum diktuje prírode zákony. Eddington, Milne, Bohr a ich prívrženci zastávajú náhľad, že zákony objektívnej skutočnosti možno odvodiť nezávisle od skúsenosti, z ľudského vedomia, apriórnu cestou. Kantovský apriorizmus privádza buržoázných vedcov až k mystike čísel, k farárskemu záveru o konečnosti sveta, k zrušeniu príčinnosti, k náhľadom o indeterminizme v mikrosвете a pod.

Súčasní buržoázni chemici hlásajú, že veda nemôže poznať podstatu chemických reakcií a štruktúru molekúl. Úlohou chemických vzorcov je vraj iba vhodné opísanie chemických premien. Chemici-agnostici vnášajú týmito náhľadmi do vedy chaos a svojvôľu, keď jedna látka je vyjadrovaná súčasne viacerými chemickými formulami. Zastancovia tzv.

teórie rezonancie v chémii, hlásajúci subjektívno-idealistické náhľady, žiadajú od vedcov, aby sa riadili v práci nie objektívnou skutočnosťou, ale zázračným inštinktom a intuíciou. Navrhujú teda odstránenie vedy a jej nahradenie náboženstvom.

Nevedecký a zpiatočnický ráz dnešnej buržoáznej filozofie sa prejavuje najjasnejšie v sociológii. Sociológovia opakujú staré reakčné nesmysly novokantovcov, ktorí popierali objektívnu zákonitosť spoločenského vývinu. Hodnotia subjektivisticky a ľubovoľne historické udalosti, ako sa to hodí záujmom imperialistov. Tak je dnes v kapitalistickom svete veľmi rozšírená novokantovská teória tzv. etického socializmu, ktorú hlásal koncom XIX. stor. Herman Cohen. Podľa tohto náhľadu možno vraj odstrániť chyby sociálneho života iba morálnym sebazdokonaľovaním. Spomínaný americký filozof Santayana vyzýva napr. inteligenciu, aby sa vzdala boja za hmotný blahobyť a sociálnu spravodlivosť, lebo opravdivé ľudské šťastie možno dosiahnuť iba tak, ak sa zdržíme boja a budeme ľahostajní k sociálnemu životu.

Novokantovstvo bolo vždy obľúbenou filozofiou ľvisocialistov a renegátov rôzneho druhu. Podobne ako kedysi Bernstein, Vorländer, Kautsky, Adler a iní, lenže ešte otvorenejšie a drzejšie falšujú dnešní pravíkoví socialisti marxizmus-leninizmus, zamietajú jeho učenie o triednom boji, o socialistickej revolúcii, o diktatúre proletariátu, o materialistickej dialektike — a otvorene žiadajú návrat k idealizmu, slúčenie marxizmu s kantovskou filozofiou. Nedávno zomrelý zradca robotníckej triedy Léon Blum rozširoval šialenú myšlienku výstavby socializmu za vedenia amerických finančných magnátov. Blumov „socializmus“ je v podstate zdôvodňovaním útočnosti amerického imperializmu.

Sociálny smysel všetkých idealistických, novokantovských a podobných buržoáznych náhľadov spočíva v snahe upevniť náboženstvo a fideizmus a zastrieť tak vedomie ľudových mäs mysticizmom, aby sa upevnily otrávené základy imperializmu.

Stalinské učenie o objektívnom charaktere vedeckých zákonov nás vyzbrojuje v boji proti úpadkovej buržoáznej vede a filozofii. Učí, že charakter vedeckých zákonov možno poznať iba na základe marxistickoleninskej teórie poznania.

Leninsko-stalinská teória odrazu učí, že poznanie prírody a spoločnosti, ktoré sa uskutočňuje v procese spoločensko-výrobnej činnosti človeka, začína živým nazeraním, teda aktívnym procesom vzájomného pôsobenia človeka, jeho smyslových orgánov a vonkajšieho prostredia.

„Poznanie je odraz prírody človekom“.³⁹ Výsledkom pôsobenia objektívnej reality na smyslové orgány sú pocity. Pocity sú prvým a nevyhnutným stupňom v poznaní sveta. Sú obrazom, kópiou vonkajšej skutočnosti, sú spojivom medzi vonkajším svetom a našim vedomím.

Bohatstvo a rozmanitosť pocitov závisí od bohatstva a mnohostrannosti ľudskej praxe. Čím širšia a všestrannejšia je praktická činnosť ľudí, tým hlbšie sú ich pocity, vyvinutejšie smyslové ográny, tým širší okruh javov a udalostí na nich pôsobí. Pocity dnešného človeka sú hlbšie, všestrannejšie, bohatšie ako u ľudí v minulosti. Vývin priemyslu, pôdohospodárstva, dopravy, hmotnej i duchovnej kultúry odhalil ľuďom dosiaľ neznáme stránky objektívnej skutočnosti.

Pocit je však len prvým stupňom poznania, s ktorým sa človek nemôže uspokojiť. Lebo ako napísal Lenin: „Od živého názoru k abstraktnému mysleniu a od neho k praxi, taká je dialektická cesta poznania pravdy, poznania objektívnej reality.“⁴⁰

Ak chceme poznať nielen povrch, ale aj podstatu vecí, musíme prejsť k abstraktnému mysleniu. V procese smyslového vnímania predmetov objektívnej skutočnosti môže človek vnímať síce nielen vonkajšie, ale aj ich vnútorné súvislosti. Veď predmety majú dialektickú povahu, sú jednotou všeobecného a zvláštneho, javu a podstaty. Už v pocitoch sú teda obsiahnuté niektoré črty všeobecného, už pocity podávajú prvky pre zovšeobecnenie. Ale spoznať a vydeliť všeobecné od zvláštneho možno iba abstraktným myslením. Napr. už smyslovou skúsenosťou môžeme zistiť, že tovar má hodnotu. Ale až vedeckou abstrakciou, s použitím materiálu, ktorý dodávajú pocity, vypracoval Marx teóriu hodnoty. Pocity podávajú teda iba predstavu o jedinečnom, konkrétnom jave.

Abstraktné myslenie je však schopnosť odrážať podstatu javov. Dostávame sa ním za hranice toho, čo môžeme bezprostredne vidieť a vnímať smyslovými orgánmi. Lenin uviedol príklad: „Pohyb rieky — pena navrchu a hlboké prúdy zospodu.“ Pena je jav a hlboké prúdy, ktoré penu vyvolávajú — to je podstata. Lenin k tomu pripomína: „Ale aj pena je výrazom podstaty.“⁴¹ Smyslovým poznaním môžeme poznávať: formu, jav, abstraktným myslením: obsah, podstatu. Podstata a jav tvoria jed-

³⁹ Tamže, 157.

⁴⁰ Tamže, 146.

⁴¹ Tamže, 104.

notu, ale jednotu protikladov. Treba pochopiť toto protirečenie, vysvetliť jav z podstaty a ukázať, ako sa podstata prejavuje v javoch. Nesúlads medzi podstatou a javom je príčinou, že sa nemôžeme uspokojiť s pocitmi, ale musíme prejsť k abstraktnému mysleniu. Marx napísal, že ak by sa podstata vecí a ich forma shodovaly, nebola by potrebná veda. Vystačili by sme so zrakom, sluchom, hmatom, čuchom, chuťou. Keďže to nie je tak, potrebujeme abstraktné myslenie.

Vedecká abstrakcia znamená zovšeobecnenie veľkého množstva javov. Ak by sme skúmali iba jednotlivý jav, izolovane od ostatných a bez ohľadu na jeho súvislosti a vzťahy s ostatným svetom, mohli by sme ľahko považovať nepodstatné, dielčie zákonitosti za hlavné, základné a všeobecné. Dostali by sme sa tak na pozície metafyziky. Zavrhli by sme východziu črtu marxistickej dialektickej metódy, podľa ktorej musíme javy objektívnej skutočnosti skúmať konkrétne-historicky. V procese abstrakcie odpadá všetko náhodné a naopak, objavujeme podstatné črty, ktoré charakterizujú všetky predmety a javy skúmaného úseku prírody či spoločnosti, nezávisle od formy individuálnych, zvláštnych prejavov tohto podstatného.

Všimnime si kategóriu: hmota. Už Engels povedal, že „hmota osebe“ v prírode vlastne neexistuje. Existujú len konkrétne formy hmoty. Kategória „hmota“, odlišná od svojich konkrétnych foriem, od hmoty železa, dreva, zeme, rastliny, zvierata, človeka — je výsledkom vedeckej abstrakcie. Zovšeobecnením mnohých konkrétnych foriem hmoty, prechodom od stupňa jednotlivého na stupeň abstrakcie nachádzame to všeobecné a podstatné, čo charakterizuje ktorúkoľvek formu hmoty. Čo znamená kategória „hmota“? Je to objektívne, od vedomia človeka nezávislé jestvovanie hmotných predmetov a vecí a schopnosť vyvolávať v našom vedomí prostredníctvom smyslových orgánov pocity. V kategórii „hmota“ sú teda shrnuté všeobecné vlastnosti najrôznorodjších hmotných vecí a javov a súčasne vyjadrené hlboké súvislosti objektívneho sveta. Kategória „hmota“, ako aj iné podobné kategórie a pojmy, nám pomáhajú odhaľovať súvislosti a vzťahy medzi javmi objektívnej skutočnosti, nachádzať v nich jednotu a korene tejto jednoty. Vo vedeckej práci sa bez nich nemôžeme obísť.

Výsledkom vedeckej abstrakcie sú pojmy, kategórie, zákony, predstavujúce zovšeobecnenie údajov, ktoré poskytuje ľudská praktická činnosť a skúsenosť. Vyjadrujú podstatu predmetov a javov, sú výrazom podstat-

ného v pohybe sveta. Lenin napísal: „Logické kategórie sú skratky „nekonečnej masy“, „zvláštnosťou vonkajšej existencie a skutočnosti.“⁴²

Pojmy, kategórie, zákony sú dôležitými nástrojmi, uzlovými, opornými bodmi poznania. Prvotný človek bol spútaný živlami prírody. Uvedomelý človek sa už stavia nad prírodu, čoraz viac ju ovláda. Základom tohto „vylúčenia“ z prírody je praktická činnosť. Praktická činnosť nie je však možná bez teoretického zovšeobecňovania. Objektívnu skutočnosť musíme dôkladne a hlboko poznať, ak ju máme s istotou ovládať. V procese poznania sú dôležitými opornými bodmi pojmy, kategórie, zákony. Lenin napísal, že „... kategórie sú stupienky vylúčenia, to znamená poznania sveta, uzlové body v sieti, ktoré ju pomáhajú poznávať a ovládať“.⁴³

Zákony marxistickej dialektickej metódy vyjadrujú napr. najvšeobecnejšie zákony vývinu prírody, spoločnosti a myslenia. Sú v nich vyjadrené základné črty vývinu každého predmetu a javu. Poučky dialektiky sú preto opornými, uzlovými bodmi poznania. Ich znalosť a používanie nám pomáha orientovať sa v objektívnej skutočnosti, dáva nám silu presvedčenia v revolučnom boji. Všetky vedy — fyzika, geológia, chémia, biológia, politická ekonomia atď. — poznávajú určité stránky prírody a spoločnosti a vytvárajú pojmy, kategórie, zákony. Iná cesta v procese poznania nie je možná.

Človek nemôže poznať a obsiahnuť celú сложitosť prírody. Približuje sa však k tomuto cieľu „vytvárajúc abstrakcie, pojmy, zákony, vedecký obraz sveta atď.“⁴⁴ Dôležitá je otázka o vzájomnom vzťahu pojmov, kategórií a zákonov. Všetky vyjadrujú totiž určitú stránku skutočnosti. Skutočnosť však tvorí celok, v ktorom jednotlivé časti navzájom súvisia a podmieňujú sa. Napr. tie stránky objektívnej reality, ktoré zovšeobecňujeme v kategórii „obsah“, neexistujú bez stránok, ktoré zovšeobecňujeme v kategórii „forma“. Nevyhnutnosť nejestvuje bez slobody, možnosť bez skutočnosti, príčina bez následku a podobne. Ako sa odráža táto okolnosť v pojmoch, kategóriách, zákonoch?

Pojmy, kategórie, zákony majú presne odrážať spojitosť a vzťahy objektívnej reality. Ak by to tak nebolo, znamenalo by to upadnutie do metafyziky. Len v metafyzike a vo „vede“, ktorá sa ňou riadi, sú „kate-

⁴² Tamže, 64.

⁴³ Tamže, 67.

⁴⁴ Tamže, 157.

górie“ a „zákony“ odtrhnuté od skutočnosti. Vieme, že objektívna realita sa vyvíja v protirečeniach, jej javy sa navzájom podmieňujú a prestupujú. Vedecké pojmy, kategórie a zákony musia tiež obsahovať protirečenia a súvislosti, musia sa navzájom podmieňovať. Lenin napísal, že pojmy, kategórie a zákony „... musia byť otesané, obrúsené, pružné, pohyblivé, relatívne, vzájomne spojené, jednotné v protikladoch, ak majú obsiahnuť svet“.⁴⁵ Je preto veľmi dôležité skúmať vo vedeckej práci vzťahy medzi pojmi, kategóriami a zákonmi, ich podmienenosť, spojitosť, jednotu v protikladoch. Taký je význam a podstata pojmov, kategórií, zákonov.

Ak dôsledne materialisticky ponímame vznik, povahu, obsah vedeckých zákonov — pochopíme reakčnosť a nevedeckosť náhľadov o subjektívnom charaktere vedeckých zákonov. Tieto náhľady, ktoré v základe pripúšťajú, že ľudia si vedecké zákony ľubovoľne vymýšľajú, vyvracajú samotné základy vedy. Nahrádzujú vedu svojvôľou, anarchiou, mystikou a fantáziou. Odstraňujú základné kritériá vedeckej práce.

Rozvinutie marxisticko-leninského učenia o vedeckých zákonoch v diele J. V. Stalina *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* má epochálny význam. Dáva jednoznačné smernice a líniu práce všetkým vedeckým odvetviam. Učí nezamieňať vedecké zákony so zákonmi, ktoré vydávajú vlády, ktoré majú teda iba právnu platnosť. „Marxizmus chápe vedecké zákony — či už ide o zákony prírodných vied alebo o zákony politickej ekonomie — ako odraz objektívnych procesov, prebiehajúcich nezávisle od vôle ľudí.“⁴⁶ Keďže vedecké zákony majú objektívny charakter a nie sú svojvoľným produktom ľudskej fantázie, nemôžu ich ľudia meniť, zrušiť, odstrániť, vytvárať, pretvárať, od základu pretvárať, ľubovoľne sformovať atď. Vedecké zákony sú odrazom reálne existujúcich zákonitostí v objektívnej skutočnosti, majú teda zákonite určitý obsah a ľudia s nimi nemôžu ľubovoľne narábať. To však neznamená, že máme zákony fetišizovať a resignovať pred ich pôsobením. Naopak, poznanie vedeckých zákonov nás prenáša z ríše nevyhnutnosti do ríše slobody. Využívajúc znalosť zákonov môžeme zamedziť ich ničivé pôsobenie a využiť ich pôsobenie pre prospech spoločnosti. Ľudia môžu preto zákony objaviť, poznať, opierať sa o ne, využiť a usmerniť ich, počítať s nimi,

⁴⁵ Tamže, 121.

⁴⁶ J. V. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, 5.

uplatňovať ich, obmedziť sféru ich pôsobnosti, osedlať ich, dať priechod iným zákonom, ktoré si razia cestu, podmaniť si ich atď.

Ukázali sme, že pojmy, kategórie, zákony sú výsledkom zovšeobecnenia mnohých javov skutočnosti. Marxisticko-leninské poznanie sa však nemôže uspokojiť iba ich stanovením a vypracovaním. Pojmy, kategórie a zákony sú na to, aby sme sa lepšie vyznali v konkrétnom živote. Pomáhajú nám poznávať a podmaňovať si prírodu a spoločnosť v celej konkrétnej mnohotvárnosti a všestrannosti. Dialektická teória poznania sa preto neuspokojuje s dvoma už spomenutými stupňami poznania — živým názorom a abstraktným myslením — ale vyžaduje aj tretí stupeň: overenie v praxi. Na tomto stupni sa poznanie ako by „vracalo“ k prvému stupňu, ale už na vyššej úrovni, obohatené výsledkom abstraktného myslenia. Prvý i tretí stupeň dávajú živý obraz skutočnosti, ale tretí je už oplodnený, obohatený poznanými vývinovými zákonitostami objektívnej reality.

Praktická činnosť ľudí nie je teda iba základom poznania objektívnej skutočnosti a jeho cieľom, ale je tiež kritériom pravdy, meradlom správnosti našich predstáv o skutočnosti, meradlom správnosti nášho myslenia. Lenin napísal: „Praktická činnosť človeka a ľudstva je overením, kritériom objektívnosti poznania.“⁴⁷ Pravda je overená a bezpečná až vtedy, keď prax potvrdila jej správnosť. Lenin a Stalin nás učia, že pojmy, kategórie, zákony sa zmocňujú pravdy iba vtedy, ak sa táto stáva praktickou. Iba praktická skúška potvrdzuje správnosť poznania.

Taký objektívny, so skutočnou zákonitosťou sveta nerozlúčne spojený, ju odrážajúci je charakter vedeckých zákonov. Ľudia, ktorí hlásajú subjektívnosť zákonov, „popierajú vlastne vedu a popierajúc vedu popierajú tým i možnosť akéhokoľvek predvídania — popierajú teda možnosť riadiť ekonomický život“.⁴⁸ Ak by sme pripustili, že vedecké zákony majú subjektívny charakter, zaviedli by sme vedu „do ríše chaosu a náhodností“, dostali by sme sa nevyhnutne do „otrockej závislosti od týchto náhodností“,⁴⁹ zbavili by sme sa možnosti pochopiť a vyznať sa v týchto náhodnostiach, v spleti javov a udalostí objektívneho sveta. Treba preto vytrvalo bojovať proti subjektivistickému ponímaniu vedeckých zákonov, za ich stalinské chápanie a vypracovávanie.

*

⁴⁷ V. I. Lenin, *Filozofické sošity*, 183.

⁴⁸ J. V. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, 11.

⁴⁹ Tamže, 74.

Významný je prínos J. V. Stalina aj k rozvitiu historického materializmu.

V diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* charakterizuje s. Stalin predovšetkým zákony politickej ekonomie. Prvou ich zvláštnosťou je, že na rozdiel od prírodovedeckých zákonov netrvajú tak dlho, ale väčšina z nich pôsobí iba v určitom historickom vývinovom období, napr. v kapitalizme či v socializme, a potom uvoľňujú miesto novým zákonom. Druhou zvláštnosťou zákonov politickej ekonomie je, že na rozdiel od prírodovedeckých zákonov objavenie a uplatnenie nového zákona, dotýkajúceho sa záujmov odumierajúcich tried spoločnosti, naráža na silný odpor týchto síl. Pokroková trieda musí revolučným bojom, násilím odstrániť zastaralé poriadky a dať priechod novým zákonitostiam.

Veľký význam v dielach J. V. Stalina má rozbor hlavného a najšpecifickejšieho pojmu historického materializmu: podmienky materiálneho života spoločnosti. Pod týmito podmienkami rozumieme: 1. zemepisné prostredie, teda obklopujúcu nás prírodu; 2. hustotu či rast obyvateľstva; 3. spôsob výroby materiálnych statkov.

J. V. Stalin učí, že ani geografické prostredie, ani hustota obyvateľstva, ktoré sú časťou súhrnu podmienok materiálneho života spoločnosti, nehrajú určujúcu úlohu vo vývine spoločnosti. Určujúca úloha v spoločenskom dianí pripadá spôsobu výroby hmotných potrieb.

J. V. Stalin podal prvý v marxisticko-leninskej literatúre presnú definíciu spôsobu výroby. Spôsob výroby materiálnych statkov má obsah a formu: jeho obsahom sú výrobné sily a formou výrobné vzťahy. „Ak nazveme materiálnu stránku, vonkajšie podmienky, bytie a iné podobné javy *obsahom*, môžeme ideálnu stránku, vedomie a iné podobné javy nazvať *formou*.“⁵⁰ V diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* s. Stalin znova upozornil, že spoločenská výroba má dve stránky: výrobné sily, ktoré predstavujú vzťah spoločnosti k prírodným silám a výrobné vzťahy, ktoré sú výrobnými vzťahmi ľudí vo výrobe. „Jedine existencia obidvoch stránok výroby nám dáva spoločenskú výrobu, či už ide o socialistické zriadenie alebo iné spoločenské formácie.“⁵¹

J. V. Stalin upozorňuje, že musíme mať jasno v základných pojmoch historického materializmu.

⁵⁰ J. V. Stalin, *Spisy I*, 313.

⁵¹ J. V. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, 55.

Výrobné sily sú výrobné nástroje a ľudia, ktorí uvádzajú tieto nástroje do pohybu a vyrábajú materiálne statky, lebo majú určité výrobné skúsenosti a pracovné zvyklosti. Predstavujú teda vzťah spoločnosti k prírodným silám. Veľký význam v definícii výrobných síl má poukaz na výrobné skúsenosti a pracovnú zručnosť ľudí, lebo práve táto umožňuje ľuďom uvádzať do pohybu výrobné nástroje a produkovať materiálne statky potrebné pre život spoločnosti. Shromažďovanie výrobných skúseností umožňuje ľuďom zdokonaľovať výrobné nástroje a vytvára tak podmienky pre vývin výrobných síl.

Je nesprávne zahrňovať pod pojem výrobných síl všetky výrobné prostriedky, t. j. okrem výrobných nástrojov aj pracovné predmety, ako suroviny, pohonné hmoty, pôdu a pod. Historický materializmus sa zaoberá totiž so spoločenskými javmi a nie so zjavmi prírodnými. Výrobné nástroje a prácu skúma tiež po stránke sociálnej a nie s hľadiska ich prírodného určenia. Suroviny, pôda, prírodné sily sa však stávajú nástrojmi práce až v procese cieľavedomej ľudskej činnosti. Okrem toho sa vyvíjajú pomerne pomaly a nemôžu teda podmieňovať búrlivé a rýchle zmeny výroby. Preto sú pracovné predmety a prírodné sily síce nevyhnutnými podmienkami výroby, ale nespádajú pod pojem výrobných síl.

V pracovnom procese sa spája práca s výrobnými prostriedkami, t. j. s výrobnými nástrojmi a s predmetom práce. Spôsob, akým sa toto spojenie uskutočňuje, je rôzny v rozličných spoločenských formáciách. Určité spoločenské poriadky (prvotno-pospolný a komunistický) majú kolektívne vlastníctvo výrobných prostriedkov, iné typy vzťahov medzi ľuďmi (triedne usporiadania: otrokárske, feudálne a kapitalistické) majú súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov. Prechodné systémy výrobných vzťahov tvoria prechod k niektorej z týchto základných foriem výrobných vzťahov.

Výrobné vzťahy sú teda rôzne typy vzťahov medzi ľuďmi, ktoré vyrastajú z ich vzťahov k výrobným prostriedkom. Veľký význam v dielach J. V. Stalina má analýza dialektiky výrobných síl a výrobných vzťahov. S. Stalin poukazuje po prvý raz v dejinách marxisticko-leninskej filozofie na tri zvláštnosti výroby, ktoré treba mať na zreteli, ak chceme porozumieť dialektike spoločenského vývinu.

Prvá zvláštnosť výroby spočíva v jej neustálom vývine a zmene. Výroba nemôže ani na chvíľu zastať, lebo ľudia nemôžu jestvovať bez životných prostriedkov. Druhou zvláštnosťou výroby je, že vývin spôsobujú výroby začína vždy zmenou výrobných síl, a to predovšetkým zmenou

výrobných nástrojov. Treťou zvláštnosťou výroby je, že nové výrobné sily a im zodpovedajúce výrobné vzťahy vznikajú už v lone starého poriadku, a to živelne a nezávisle od vôle a vedomia ľudí.

Rozborom troch zvláštností výroby objavil J. V. Stalin vnútornú zákonitosť a logiku vo vývine spôsobu výroby. Vývin začína vždy zmenami výrobných nástrojov. V súvislosti s týmito zmenami sa vyvíjajú aj ľudia, ktorí uvádzajú tieto nástroje do pohybu. Výroba závisí však aj od povahy jestvujúcich výrobných vzťahov. S. Stalin rozpracoval preto tiež otázku o vzájomnom vzťahu výrobných síl a výrobných vzťahov. Ukázal, že keď aj výrobné vzťahy sú podmienené vývinom výrobných síl, predsa nie sú pasívnym činiteľom, ale spätne pôsobia na vývin výrobných síl.

J. V. Stalin učí, že súhrn výrobných vzťahov tvorí hospodársku základňu spoločnosti, nad ktorou sa týči jej nadstavba. Nadstavba, to sú politické, právne, filozofické, umelecké, náboženské a iné náhľady spoločnosti a im zodpovedajúce ustanovizne. Spoločenské idey a teórie majú v ľudskej spoločnosti vždy triedny charakter. Ideologická nadstavba slúži upevňovaniu vládnucej hospodárskej základne. Tú istú úlohu plnia aj príslušné politické, právne a iné inštitúcie. Významná je úloha nových spoločenských ideí, inštitúcií a politickej moci, ktoré vznikajú v lone alebo na troskách starej spoločnosti. Ich úlohou je odstrániť násilne staré výrobné vzťahy a nastoliť nové, ktoré zodpovedajú vývinovému stupňu výrobných síl.

J. V. Stalin v diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* vyvracia nesprávne náhľady, že živelný ráz ekonomických procesov za kapitalizmu a v triednych spoločnostiach vôbec znemožňuje využívať ekonomické zákony v záujme spoločnosti. Poukazuje na to, že buržoázia po meštiackych revolúciách využila zákon o nevyhnutnom súlade medzi výrobnými vzťahmi a charakterom výrobných síl. Je síce pravda, že buržoázni vedci neboli schopní tento zákon sformulovať a meštiacka veda poznala iba niektoré jeho prvky, ale záujmy kapitalistickej triedy — teda nie nejaké osobitné jej schopnosti — ju viedly k využívaniu tohto zákona. J. V. Stalin napísal: „Využitie ekonomických zákonov má za triednej spoločnosti vždy a všade triedne pozadie...“⁵² Robotnícka trieda sa však líši od všetkých vykorisťovateľských tried tým, že využíva zákony spoločenského vývinu nie pre úzke, vykorisťovateľské ciele, ale na odstránenie vykorisťovania vôbec, v záujme veľkej väčšiny spoločnosti.

⁵² Tamže, 64.

Ako máme chápať marxisticko-leninskú poučku o súlade medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl? J. V. Stalin poukazuje na to, že tento súlad možno dosiahnuť nielen za socializmu a komunizmu, ale aj v iných formáciách. Tak napr. po meštiackych revolúciách boli buržoázne výrobné vzťahy v úplnom súlade s charakterom výrobných síl. Nie je teda správne chápať otázku „úplného súladu“ šablonovite a v absolútnom smysle slova. Aj v socialistickej spoločnosti nemusí totiž vždy jestvovať súlad medzi výrobnými vzťahmi a charakterom výrobných síl. Výrobné sily sú najrýchlejšie sa meniaci činiteľ výroby, a to aj v socialistickej spoločnosti. Predbiehajú preto zákonite výrobné vzťahy. Zvláštnosťou vývinu socialistickej spoločnosti však je, že v nej niet odumierajúcich tried, ktoré by sa stavaly na odpor zmenám výrobných vzťahov. Preto „za socializmu obvykle nedochádza ku konfliktu medzi výrobnými vzťahmi a výrobnými silami, spoločnosť má možnosť včas uviesť do súladu zaostávajúce výrobné vzťahy s rázom výrobných síl“.⁵³

J. V. Stalin vyvracia nesprávne náhľady s. Jarošenka, ktorý hlásal, že úloha výrobných vzťahov sa obmedzuje na úlohu brzdy vývinu výrobných síl. Poukazuje na to, že iba zastaralé výrobné vzťahy hrajú úlohu brzdiaceho činiteľa, kým „nové výrobné vzťahy sú tou hlavnou a rozhodujúcou silou, ktorá práve určuje ďalší a pritom mohutný rozvoj výrobných síl...“⁵⁴ Vývin výrobných vzťahov musíme teda skúmať dialekticky. Nové výrobné vzťahy, hlavná sila vývinu výrobných síl, časom ostarnú. Z hybnej sily vývinu stávajú sa jeho brzdou a musia byť preto odstránené. Nové výrobné vzťahy, vybudované na troskách starých, urýchľujú potom vývin rýchlym tempom.

J. V. Stalin rieši vo svojom najnovšom diele tiež hlavné otázky prechodu od socializmu ku komunizmu v Sovietskom sväze. Aby sa uskutočnil prechod ku komunizmu, je nevyhnutné uskutočniť aspoň tri hlavné predbežné podmienky:

1. Treba natrvalo zabezpečiť nepretržitý rast celej spoločenskej výroby s uprednostneným rastom výroby výrobných prostriedkov.

Marxizmus-leninizmus učí, že socializmus je nižší a komunizmus vyšší stupeň komunistickej spoločnosti. Socializmus a komunizmus majú preto niektoré spoločné črty: Výrobné prostriedky sú zospoločenštené a je odstránené vykorisťovanie človeka človekom. Rozvoj výroby, riadený

⁵³ Tamže, 45.

⁵⁴ Tamže, 53.

hospodárskym plánom, slúži sústavnému zvyšovaniu životnej úrovne pracujúcich.

Medzi socializmom a komunizmom sú však i rozdiely. Za socializmu nie sú výrobné sily ešte natoľko vyvinuté, aby mohli zabezpečiť nadbytok spotrebných predmetov. Socialistická spoločnosť rozdeľuje preto životné prostriedky nie podľa potrieb ľudí, ale podľa množstva a kvality práce, ktorú dávajú spoločnosti. Komunizmus však predpokladá vyšší stupeň rozvoja výrobných síl, aby bola zabezpečená hojnosť spotrebných statkov a mohla sa uskutočniť zásada: Každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb.

Abý sa uskutočnil tento cieľ, treba mohutne rozvinúť výrobné sily a zaručiť predovšetkým urýchlenú výrobu výrobných prostriedkov. Prednostná výroba produktívnych prostriedkov je potrebná preto, aby jednak zabezpečovala potrebné zariadenie pre podniky, jednak aby zaistila rozšírenú reprodukciu.

2. Treba pozdvihnúť kolchoznú vlasťníctvo na úroveň všefudového vlasťníctva a nahradíť obeh tovarov systémom výmeny výrobkov.

Akými cestami to možno dosiahnuť? J. V. Stalin odmieta návrhy, aby sa kolchoznú vlasťníctvo jednoducho znárodnilo a vyhlásilo za všefudové vlasťníctvo. S touto cestou by roľníctvo nesúhlasilo. „Kolchoznú vlasťníctvo je vlasťníctvo socialistické a rozhodne nemôžeme s ním zaobchádzať ako s kapitalistickým vlasťníctvom.“⁵⁵

Marxizmus-leninizmus učí, že pošťátnenie je iba počiatočnou a nie najlepšou formou znárodnenia. Je najvhodnejšou počiatočnou formou iba dovtedy, kým jestvuje štát. Keď však štát — po víťazstve socializmu vo väčšine krajín — začne odumierať, odpadne otázka odovzdania majetku jednotlivcov a skupín do vlasťníctva štátu. „Štát odumrie, avšak spoločnosť ostane. Ako dedič všefudového vlasťníctva nebude už teda vystupovať štát, ktorý odumrie, ale samotná spoločnosť, predstavovaná ústredným, riadiacim ekonomickým orgánom.“⁵⁶

Ako prakticky uskutočniť pozdvihnutie kolchoznej vlasťníctva na úroveň všefudového vlasťníctva? J. V. Stalin učí, že podstata vecí spočíva v tom, že sa treba usilovať vylúčiť prebytky kolechoznej výroby zo systému obehu tovarov a nahradíť ho systémom výmeny výrobkov medzi

⁵⁵ Tamže, 75.

⁵⁶ Tamže, 76.

štátnym priemyslom a kolchozmi. V socialistickej spoločnosti jestvujú už zárodoky výmeny tovarov, na ktoré treba naväzovať pri riešení tejto otázky. V Sovietskom sväze sa totiž produkcia bavlnárskych, ľanárskych, repárskych a iných kolchozov čiastočne „stovaruje“. Úlohou je zorganizovať tieto zárodoky výmeny výrobkov vo všetkých odvetviach pôdohospodárstva a rozvinúť ich v široký systém výmeny výrobkov tak, aby kolchozy dostávaly za svoje výrobky nielen peniaze, ale hlavne potrebné výrobky.⁵⁷ Takýto systém uľahčí prechod od socializmu ku komunizmu.

3. Treba dosiahnuť taký kultúrny rast spoločnosti, aby jej členovia mali možnosť získať také vzdelanie, ktoré postačí na to, aby sa stali aktívnymi činiteľmi spoločenského vývinu, aby mali možnosť slobodne si zvoliť povolanie.

Kultúrny rozmach v Sovietskom sväze je nesmierny. Úlohy druhej po vojnovnej päťročnice, napr. zavedenie stredoškolského vzdelania vo väčšine miest krajiny, ukazujú, akými cestami pôjde uskutočňovanie tejto úlohy na ceste ku komunizmu.

Usnesenia XIX. sjazdu Komunistickej strany Sovietskeho sväzu sa opierajú o toto stalinské načrtnutie hlavných úloh pri budovaní komunizmu a vytyčujú cesty a metódy ich uskutočňovania v politickej a organizačnej práci strany, vlády a pracujúceho ľudu.

J. V. Stalin rieši vo svojej najnovšej práci tiež dôležitú úlohu budovania socializmu a komunizmu: odstránenie protikladov a podstatných rozdielov medzi mestom a dedinou a medzi duševnou a telesnou prácou.

Protiklad medzi mestom a dedinou vznikol s rozvojom súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov. So vznikom súkromného vlastníctva, spoločenskej delby práce a tovarovej výroby začína sa priemysel oddeľovať od poľnohospodárstva, mesto od dediny a priemysel a priemyselné obyvateľstvo sa sústreďuje v mestách. Mestá nadobúdajú prevahu nad dedinou, a to prevahu hospodársku, politickú, kultúrnu atď.

Protiklad medzi mestom a dedinou sa vyvíjal za otrokárskeho poriadku, potom za feudalizmu a dosiahol vrchol v kapitalistickej spoločnosti. Kapitalizmus nemôže jestvovať bez toho protikladu tak isto, ako je nemysliteľný bez konkurencie, anarchie výroby, kríz, nezamestnanosti, vojen a biedy pracujúcich. J. V. Stalin napísal, že „treba posudzovať protiklad medzi mestom a dedinou za kapitalizmu ako protiklad zá-

⁵⁷ Tamže, 81.

ujmov. Na tejto pôde vznikol nepriateľský pomer dediny k mestu a k „mestským ľuďom“ vôbec“.⁵⁸

Čo je potrebné uskutočniť, aby zmizol protiklad medzi mestom a dedinou? Treba likvidovať jeho príčinu: kapitalizmus s jeho súkromným vlastníctvom výrobných prostriedkov a vykorisťovaním a vybudovať socializmus. Rozriešením tejto úlohy odstránili v Sovietskom sväze aj tento protiklad. Prechodom pracujúceho roľníctva od rozdrobenej malovýroby ku kolchoznej veľkovýrobe sa sovietska dedina začala rozvíjať na socialistickej základni. Priemysel vyzbrojuje pôdohospodárstvo vyspelou technikou, uskutočňuje jeho mechanizáciu a elektrifikáciu, umožňuje rýchle zvyšovanie produktivity práce. Rýchle rastie hmotný a kultúrny blahobyt sovietskeho roľníka. J. V. Stalin napísal: „Obrovská pomoc, ktorú socialistické mesto, naša robotnícka trieda poskytovaly nášmu roľníctvu pri likvidácii statkárov a kulactva, upevnila pôdu pre sväzok robotníckej triedy s roľníctvom a sústavné zásobovanie roľníctva a jeho kolchozov prvotriednymi traktormi a inými strojmi, premenilo sväzok robotníckej triedy a roľníctva na priateľstvo medzi nimi.“⁵⁹

Spolu s odstránením protikladu medzi mestom a dedinou bol likvidovaný aj protiklad medzi duševnou a telesnou prácou. Jeho ekonomickým základom je vykorisťovanie telesne pracujúcich predstaviteľmi duševnej práce. Je prirodzené, že s odstránením kapitalistického vykorisťovania a s vybudovaním socializmu zmizol aj protiklad záujmov medzi telesnou a duševnou prácou.

Ak hovoríme, že bol odstránený protiklad medzi mestom a dedinou a medzi duševnou a telesnou prácou, neznamená to, že boly odstránené rozdiely medzi nimi. Odstrániť podstatné rozdiely medzi mestom a dedinou a medzi duševnou a telesnou prácou je úloha, ktorá stojí pred sovietskymi pracujúcimi na ceste ku komunizmu. Odstrániť podstatný rozdiel medzi mestom a dedinou znamená predovšetkým previesť terajšie skupinovú, kolchoznú vlasťníctvo na všeludové vlasťníctvo. Odstrániť podstatný rozdiel medzi duševnou a telesnou prácou znamená predovšetkým zvýšiť kultúrnotechnickú úroveň robotníkov na úroveň technického personálu.

J. V. Stalin však upozorňuje, že na ceste ku komunizmu ide iba o odstránenie podstatných rozdielov a nie akýchkoľvek rozdielov. Nepodstat-

⁵⁸ Tamže, 24.

⁵⁹ Tamže, 24.

né rozdiely medzi mestom a dedinou, duševnou a telesnou prácou ostanú, lebo vyplývajú z povahy, zo špecifičnosti práce príslušného úseku, ktoré preto nemožno odstrániť.

Tak učí J. V. Stalin pracujúcich Sovietskeho sväzu a celého sveta poňmať hlavné úlohy výstavby komunizmu.

*

Dielo J. V. Stalina *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* má tiež veľký význam pre nás. Učí nás správne pristupovať k riešeniu úloh výstavby socializmu, a to už s perspektívnych hľadísk výstavby komunizmu. Poučuje nás, že nejestvuje nič konkrétnejšieho ako marxistická dialektická metóda, ktorá, ak je správne uplatňovaná, vyciťuje pulz života, lebo nám umožňuje skúmať život taký, aký v skutočnosti je.

Konkrétnosť marxizmu-leninizmu je neúprosným nepriateľom mŕtveho dogmatizmu, ktorý nerozlučne súvisí s metafyzickou metódou. Musíme si tvorivo osvojovať a používať marxisticko-leninský svetonáhľad, v nerozlučnej spojitosti s konkrétnou situáciou a úlohami, ak sa nechceme dostať k nesprávnym záverom a k chybnjej praxi. Najnovšia práca J. V. Stalina nás učí osvojovať si sovietske skúsenosti z výstavby socializmu. Musíme bez prestania upevňovať sväzok robotníckej triedy s malým a stredným roľníctvom, bez ktorého nemôže diktatúra proletariátu plniť svoje úlohy. Je našou povinnosťou sústavne pracovať na odstránení protikladov medzi mestom a dedinou, medzi duševnou a telesnou prácou a vytvárať tak predpoklady pre odstránenie podstatných rozdielov medzi nimi v ďalšej vývinovej etape. Musíme tiež bez prestania upevňovať náš štát, budovať jeho orgány a inštitúcie, čo je jediná cesta, ktorá povedie v budúcnosti k postupnému odumieraniu štátu.

Práca J. V. Stalina *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* je vzorom správneho použitia filozofie marxizmu-leninizmu pre všetky naše vedné odbory. Moderná veda nashromaždila a denne shromažďuje veľké množstvo faktov. Má to veľký význam, lebo bez faktického materiálu nemôže úspešne pracovať nijaký vedný odbor. Marxistická dialektika je práve metódou, ktorá pomáha vede nájsť, objaviť v množstve faktov to podstatné a hlavné. J. V. Stalin upozorňuje, že len vtedy, keď budeme uznávať objektívny charakter vedeckých zákonov, len keď bude naša veda s tohto hľadiska objavovať a vypracovávať vedecké zákony, budú jej výsledky správne a budú sa môcť použiť v socialistickej výstavbe.

Bez dialektického materializmu nemôže sa preto dnes zaobiť žiaden vedecký pracovník.

Najnovšie dielo J. V. Stalina naznačuje tiež radostné perspektívy mierovej výstavby našej vlasti. Poukazuje na neustále sa zostrujúce protirečenia v imperialistickom tábore. Svetové mierové hnutie, v ktorom hrajú dôležitú úlohu aj demokratické sily kapitalistických krajín, ustavične rastie. Jeho silu podopierajú predovšetkým veľké úspechy mierovej výstavby Sovietskeho sväzu, ľudovej Číny, ľudovodemokratických krajín Európy a Ázie. Opierajúc sa o nezištnú a bratskú pomoc Sovietskeho sväzu, máme všetky možnosti doviesť naše socialistické budovateľské dielo k víťazstvu.

Aby sa tak stalo čo najskôr a najúspešnejšie, musíme usilovne a tvorivo študovať dielo J. V. Stalina *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*.